

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT

1965-66

★

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

UNDER REDAKTION AF
HENRIK GLAHN
OG
CHRISTIAN THODBERG

KØBENHAVN

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT

INDHOLD

	Side
<i>Henrik Glahn</i> : Siden sidst	3
<i>Christian Thodberg</i> : Den græske tidebøn	6
<i>Mogens Helmer Petersen</i> : Kingosangen i folkelig dansk tradition	25
<i>Kamma Wedin</i> : Komponisten til »Dejlig er den himmel blå«. Omkring nogle optegnelser af A. P. Berggreen vedrørende Vartov-sangen	43
<i>Jørgen Schultz</i> : Med munden fuld af jord (om K. L. Astrups salmer)	70
<i>Torben Schousboe</i> : Index til Dansk Kirkesangs Årsskrift m. m. 1924-1966	85

SIDEN SIDST

har Samfundet Dansk Kirkesang afholdt to sommermøder, begge på Rødning højskole. Mødet 1965 fandt sted under ledelse af formanden og med Erling Krog og Morten Topp som ledere af korsangen. Professor P. G. Lindhardt prædikede ved den indledende højmesse, og salmegennemgangen blev varetaget af pastor N. O. Jensen, forstander Chr. Thodberg, pastor Jørgen Schultz, professor Søren Sørensen og formanden. Der afholdtes studiekredse i kordirektion ved Torben Schousboe og Erling Krog samt over orgelspil ved gudstjenesten ved Georg Fjelrad. Foredragene holdtes af N. O. Jensen (om reformationstidens salmer), Mogens Helmer Petersen (om folkelig Kingosang i Danmark, jfr. art. i nærv. årsskrift), dr. K. E. Bugge (om salmesang i skolestue) samt af Leif Thybo (om kirkemusikken og vor tids tonesprog). I højere grad end ved tidligere sommermøder var det musikalske program præget af nyere værker. Bl. a. indøvedes »Te Deum« af Britten, motetter af Holmboe, Hjelmberg og Thybo. Ved aftensangen i Skt. Katharinæ kirke i Ribe prædikede pastor Gunnar Pedersen, og som orgelsolist medvirkede Grethe Krogh Christensen, der fremførte værker af Sweelinck, Buxtehude, Distler og Bernhard Christensen. Den afsluttende kirkemusikaften fandt sted i Haderslev domkirke, hvor mødets deltagere foruden de omtalte nyere værker opførte to koncerterende motetter af Scheidt og Schütz. Ved orgelet sad Poul Børch, der spillede Bach, Jens Bjerre og Knut Nystedt.

Sommermødet i 1966 blev ledet af dr. Christian Thodberg. Ved åbningsgudstjenesten prædikede pastor Jørgen Schultz, der desuden sammen med pastor Aage Kinch, Chr. Thodberg, organisterne Torben Schousboe og Hans Krarup stod for salmegen-

nemgangen. Mødets karakter af kursus fik en særlig understregning dels ved gennemførelsen af instruktion i orgelspil, hvortil havde meldt sig to hold, der blev forestået af Grethe Krogh Christensen og Poul Børch, dels ved en studiekreds over den danske salmebogs og koralbogs historie, som blev ledet af pastor Anders Malling, Torben Schousboe og Hans Krarup. Mødet rummede desuden foredrag af pastor Aage Kinch (om Hans Christensen Sthen), provst Børge Roesen (om kirken og den moderne kunst) og professor Søren Sørensen (om strømninger i det 17. århundredes evangeliske kirkemusik).

Korindstuderingsen blev varetaget af Mogens Wöldike og Erling Krog, og som hovedværk indøvedes Buxtehudes kantate »Gott, hilf mir«, der foruden Purcells anthem, »Rejoice in the Lord alway«, og danske motetter fremførtes ved den afsluttende kirkemusikaften i Kristkirken i Kolding. Orgelsolist var her Grethe Krogh Christensen med værker af John Stanley, Händel (orgelkoncert) og I .P. E. Hartmann. Aftensangen var henlagt til Varde kirke, hvor provst Gunnar Pedersen prædikede, og Poul Børch spillede orgelværker af J. S. Bach.

Begge de omtalte sommermøder havde god tilslutning og mange nye – og unge – deltagere. Vi ser heri en bekræftelse på, at vore sommermøder stadig opfylder et behov, uden at vi derfor altid føler os sikre på, om mødeformen og selve programmet er helt rigtigt. Vi vil gerne byde på et program, der henvender sig ligeligt til de mange forskellige kredse og interessegrupper, som rummes inden for SDK: Organister, præster, kirkesangere, lærere, musik- og teologistuderende samt interesserede lægfolk. Men desværre har det vist sig, at navnlig een af disse kategorier, nemlig præsterne, svigter ved vore møder. Skyldes det en forestilling om, at møderne har et for professionelt musikalsk anlæg? Nærer man skepsis over for det faglige udbytte, der kan hentes i salmegennemgang, studiekredse og foredrag? Eller er det rent praktiske omstændigheder, der forhindrer præsterne i at deltage – manglende tid, simpelthen? For det kan jo næppe være udtryk for manglende interesse for de problemer, der knytter sig til kirkens liturgi, til salmesangen, salmevalg og melodibrug, inden for hvilke områder, præsten som bekendt er –

eller i hvert fald bør være – den højeste autoritet. Hvordan det nu end forholder sig, så har disse bemærkninger kun til hensigt at anspore danske præster og teologistuderende til at være med i vore sommermøder, hvis grundtanke er, at alle grupper i kirken – altså ikke blot professionelle musikere og sangere – mødes om de fælles problemer til faglig berigelse og gensidig inspiration. Og hvis nogen har forslag til forbedring af mødernes form og indhold, vil vi i arbejdsudvalget altid være lydhøre og tage ideer op til overvejelse.

I den forløbne tid har SDK udgivet to vigtige publikationer: Jens Peter Larsen: *Messetoner*. 2. reviderede udgave (Wilhelm Hansens Musikforlag) samt K. L. Aastrup: *Udvalgte Salmer*, med melodibilag (G. E. C. Gads Forlag). Sidstnævnte udsendes som nytårshilsen til samfundets medlemmer.

Inden for SDK's arbejdsudvalg er adjunkt Inger-Hanne Stenderup Jensen blevet afløst af adjunkt Erling Krog. Til gennemførelse af sommermøderne har vi med tak modtaget økonomisk støtte fra kirkeministeriet, således at deltagerafgiften har kunnet holdes nede på et overkommeligt niveau.

I efteråret 1966 blev SDK betænkt med en storslået gave fra G. E. C. Gads fond, som ved sin årlige prisuddeling skænkede 10.000 kr. til vort arbejde. Prisen blev tildelt os som anerkendelse af SDK's indsats gennem mange år for en højnelse af kirkemusikken og salmesangen, som den er kommet til udtryk gennem vore sommermøder og publikationer. Det var en stor glæde at modtage denne opmuntring og betydelige økonomiske stimulans, som jeg også med disse linier vil bringe fondets bestyrelse en hjertelig tak for.

Som det vil være medlemmerne bekendt vil SDK udsende en facsimile-udgave af Thomas Kingos *Graduale* fra 1699 i anledning af Mogens Wöldikes halvfjerdsårs fødselsdag den 5. juli 1967. Vi føler os overbevist om, at en meget stor del af vore medlemmer vil abonnere på denne udgivelse og derved både være med til at hylde Mogens Wöldike og sikre sig dette hovedværk i dansk salmesangs historie. Det kan nås endnu – d.v.s. inden midten af april.

Marts 1967.

Henrik Glahn.

DEN GRÆSKE TIDEBØN *)

Af Christian Thodberg.

Når vi i dag drøfter tidebønnen og tidebønnens form, tænker vi først og fremmest på den romerske kirkes tidebønsform; den udgør et mønster, en norm, der tilsyneladende ikke lader sig diskutere. Det er blevet *tidebønnen*.

Den romerske tidebøn svarer stort set til den form, som den hellige Benedikt fastsatte i første halvdel af 500-tallet, men man bør huske, at Benedikts indsats først og fremmest bestod deri, at han bragte orden og system i den tradition, der forelå på hans egen tid. Denne orden og dette system gør vel indtryk på alle, der beskæftiger sig praktisk eller teoretisk med tidebønnens form. Ikke desto mindre bør det meget stærkt understreges, at Benedikts reform var *en praktisk løsning*, en typisk romersk indsats i liturgiens historie. Dens fortrin er tydelige, netop fordi den er praktisk, og dens mangler træder desværre ikke frem i vore dage, hvor man efter mit skøn er alt for tilbøjelig til at anse den romerske form for den endegyldige form.

Den romerske tidebønsform er kun en af mange. Sammenlignet med de øvrige tidebønsformer på Benedikts tid mangler den en lang række værdifulde enkeltheder, der knytter den kristne tidebøn til den ældste kristne gudstjeneste. Og ved kun at ville vide af den romerske tidebøn lukker man sig ude fra den meget rige inspiration, man fx. kan hente fra den græske kirkes tidebøn.

Den græske tidebøn mangler ganske den orden og systematik, der præger den romerske form, men den rummer en række

---

*) Artiklen har med enkelte ændringer været trykt i »Svenskt Gudstjenstliv«, 1966.

af de elementer, der er karakteristiske for tidebønnen i de første kristne århundreder.

I grove træk svarer de græske tidebøns gudstjenester til de romerske; kun navnene er forskellige:

<i>Græsk:</i>	<i>Romersk:</i>
Órthros (morgen)	Laudes
1., 3., 6. og 9. time	Prim, Terts, Sext, Non
Hesperinós	Vesper
Apódeipnon (efter måltid)	Completorium
Mesonyktikón (midnat)	Matutin

Man lægger mærke til én interessant forskel; den græske Hesperinos og den romerske Vesper svarer tilsyneladende til hinanden, men de fremføres på to forskellige tidspunkter. Før Benedikt og indtil den dag idag i den græske kirke fejres Vesperen efter solnedgang. Derved fik denne tidebøn sin bestemte karakter som *lys-tidebønnen*, også kaldet *Lychnikón* på græsk, fordi den fejredes med levende lys. Og lyset er netop denne gudstjenestes samlende tegn – det bliver til et symbol på Kristus selv, således som det kommer til orde i Basilios den Stores berømte aftensang, der endnu bruges og elskes i den græske kirke:

Du frydefulde lys
af den himmelske Faders
hellige herlighed –
af dig – du hellige salige
Jesus Kristus –
vi kommer ved solens nedgang
og skuer aftenlyset
og lovsynger Faderen og Sønnen og Helligånden.
Det er værdigt til alle tider
at lovsynge dig med hellige stemmer,
du Guds søn, der skænker livet.
Derfor priser verden dig!

Benedikt derimod placerede Vesperen *før* solnedgang med den praktiske begrundelse, at munkene efter gudstjenesten skulle kunne se at spise ved dagens lys.

Løvrigt udformedes den græske tidebøn under en meget stærk

kamp imellem stort set tre forskellige former: (1) en strengt asketisk ordning med centrum i Ægypten og munkesamfundene i ørkenen, (2) en rigere form i de større klostre med centrum i Jerusalem og endelig (3) en rig og pragtelskende gudstjeneste med centrum i *Hagia Sophia*, Den Hellige Visdoms Kirke, det byzantinske riges hovedkirke og først og fremmest kejserens kirke. Det blev klostrene og Jerusalem, der sejrede i denne strid, eller præcisere udtrykt: det endte med et kompromis imellem Konstantinopel og Jerusalem, men med hovedvægten lagt på Jerusalem-partiets gudstjeneste.

Et både morsomt og instruktivt eksempel på striden imellem de to først nævnte partier stammer fra det 5. århundrede. Abbed Pambo i den ægyptiske ørken sendte en af sine munke ind til den store by, Alexandria, for at sælge nogle af klosterets produkter. Munken overnattede i St. Markuskirkens forhal, og da han kom tilbage til det øde ørkenkloster, fortalte han om de mærkelige ting, han havde hørt og set. D. v. s. han fortalte det ikke straks, for han var vel ængstelig for, hvad abbeden ville sige. Men abbeden tog initiativet, da han så, at et eller andet trykkede munken, og han tvang ham til at tale. Så kom han ud med sproget: han var så bedrøvet over, at de i ørkenen spildte så megen tid uden at synge troparer og kanon'er, sådan som de gjorde det i den store by. Da tog abbeden ham i skole: De dage er kommet, da munkene forlader den hårde livsførelse, som Helligånden har bestemt, og i stedet løber efter melodier og sange. Thi hvilken anger – hvilke tårer kommer der mon af vers? – Hvilken anger er der for munken, når han står i kirken eller i sin celle og opløfter sin røst, ligesom køerne gør det? – Thi hvis vi træder frem for Guds åsyn, bør vi gøre det med anger og ikke i hovmod. Munkene er jo ikke kommet ud i denne ørken for at træde frem for Gud, ophøje sig selv, synge sange, slå takt, klappe i hænderne og danse, men vi bør i stedet med sømmelig røst frembære bønner til Gud. – Også hine dage kendte til lavkirkelighed!

Vi vil i det flg. koncentrere os om de to vigtigste græske tidebønner, morgentidebønnen *Orthros* og aftentidebønnen *Hesperinos*.

Allerførst et par bemærkninger om det græske kirkerum. Alteret er skilt fra selve kirkeskibet ved altervæggen eller Ikonostasen. I altervæggen er der tre døre, en midtfor, d. v. s. lige foran alteret, og en på hver side. De vigtigste personer i den græske gudstjeneste er præsten og diakonen; diakonen har sin plads foran den midterste dør, præsten ved alteret, men sammen foretager de forskellige processionser igennem de nævnte døre.

Svarende til altervæggens deling af kirkerummet består gudstjenesten af en serie parallelle handlingsforløb; bagved altervæggen fremsiger præsten en række faste bønner, mens koret eller diakonen fremfører deres part af gudstjenesten samtidig på den anden side af altervæggen. De to handlingsforløb er »synkroniserede«; det hedder fx. i de liturgiske angivelser, at når koret er nået så og så langt, skal præsten have fuldendt den og den bøn, o. s. v.

Orthros.

(1) Indledende bønner til Treenigheden samt Fadervor med ekfonetisk doxologi.

Enhver tidebøn indledes med en tro efterligning af de gamle jødiske *Berekabønner*, d. v. s. bønner, der indledes med ordene *Lovet være du . . .* Den nære forbindelse med synagogetjenesten på dette punkt er et vidnesbyrd om den græske tidebøns ælde. Præsten siger ved tidebønnens indledning: »Lovet være du, vor Gud, til hver en tid, nu og altid og i evighedernes evighed, Amen.« Dernæst følger et par bønner til Treenigheden (den rette lære om treenigheden spiller den største rolle i de græske liturgiske tekster). Dernæst følger Fadervor, hvor slutningen: *Thi dit er riget og magten og æren* optræder som en ekfonetisk doxologi, d. v. s. lovprisende slutning, der siges med høj røst i modsætning til den første del af bønnen. Disse ekfonetiske doxologier er særdeles karakteristiske for de græske tidebønner; der er en hel serie af dem, en til hver bøn læst af præsten, og de har såvidt vides haft deres praktiske betydning derved, at de medvirkende i gudstjenesten altid har kunnet vide, hvor langt præsten var kommet i sin mumlende, næsten uhørlige bøn. Fadervors slutning er simpelthen en sådan ekfonetisk doxologi, der via guds-

tjenesten er blevet knyttet til bønner, endog i Ny Testamente.

(2) *Invitatorium* og (3) *ps. 20–21*.

Efter disse indledende bønner følger Invitatoriet, et fast led, der falder i tre dele, næsten enslydende: »Kom, lad os falde ned for vor konge og Gud« (ps. 95: 6). Dernæst følger som faste salmer ved Orthros ps. 20–21, to kongepsalmer, fortræffelige som indledning, uden at vi dog præcist er i stand til at sige, hvad der er baggrunden for deres placering netop her – måske en gammel tradition.

(4) *Bønner* og (5) *Hexapsalmos plus præstens 12 bønner*.

Derefter følger en ny, mindre betydningsfuld række bønner. Så følger *Hexapsalmos*, 6-psalmen, en gruppe bestående af seks faste psalmer ved morgentidebønnen. De indledes med det også fra synagogen kendte *Herre, vil du åbne vore læber*. De seks psalmer, der derefter synges, er ps. 3, 38, 63, 88, 103 og 143. Ps. 3 naturligvis på grund af ordene i vers 6:

Jeg lagde mig og sov ind,
jeg vågned, thi Herren holder mig oppe.

Ps. 63 er en morgenpsalme og meget tidligt bevidnet med denne funktion – på grund af sin begyndelse, der i den græske bibeloversættelse lyder: »Min Gud, min Gud, om morgenen higer jeg efter dig«. Ps. 88 er en almindelig tidebønpsalme: »Herre, min Gud, jeg råber om dagen, om natten når mit skrig til dig«. Ps. 103, en af de centrale psalmer i Psalteret, forekommer velplaceret her. Ps. 143 er en typisk morgenpsalme med ordene i vers 6:

Lad mig årle høre din miskundhed,
thi jeg stoler på dig.
Lær mig den vej, jeg skal gå,
thi jeg løfter min sjæl til dig.

Mens *Hexapsalmos* synges, beder præsten 12 bønner, der bortset fra de afsluttende ekfonetiske doxologier ikke kan høres. I bønnens form er det en parafrase specielt over ps. 63. Bønnerne handler om lyset som Guds gave til menneskene, lyset forstået

som den oplysthed, hvori mennesket kan se sin vej i den nye dag. Som eksempel anføres den tredje bøn:

»Om natten higer min ånd efter dig, o Gud, thi kun lys er dine bud. Lær os, o Gud, din retfærdighed, dine bud og din retfærdige lov. Oplys vore tankers øjne, for at vi ingensinde skal sove ind i døden. Tag alt mørkt bort fra vore hjerter. Skænk os din retfærdigheds sol. Bevar vort liv ukrænket ved din Helligånds segl. Før vore skridt ind på fredens vej. Giv os en morgen og en dag med jubel og fryd, så vi atter kan opsende vore aftenbønner til dig, (ekfonese:), thi din er magten, dit er riget og kraften og æren, Faderens, Sønnens og den Helligånds, nu og altid, og i evighedernes evighed, Amen«.

Som bekendt finder vi atter ps. 63 som morgenspsalme i den romerske tidebøn, men kun om søndagen ved Laudes; i den græske kirke og i hele den tidlige tidebønstradition er ps. 63 morgenspsalmen par excellence, mens Benedikt, der skulle have hele Psalteret fordelt på en praktisk måde, kun fandt plads til den om søndagen.

I forbindelse med ps. 63 skal et principielt spørgsmål rejses: psalmen får både i græsk og romersk ritus sin betydning i kraft af indledningen: »Min Gud, min Gud, om morgenen higer jeg efter dig«, men i den autoriserede danske oversættelse (på grundlag af den hebraiske grundtext) hedder det: »Gud, du er min Gud, dig søger jeg, efter dig tørster min sjæl«. Når man derfor i moderne protestantiske tidebønsformer fastholder ps. 63 ved Laudes, men i den sidstnævnte oversættelse, virker det som falsk traditionalisme; man overfører en psalme i en anden textform end den, der netop gav den dens eminente plads i den liturgiske tradition. Sagt anderledes: de græske og latinske bibeloversættelser (først og fremmest *Septuaginta* og *Vulgata*) har betydet så meget for den liturgiske udvikling, at vi med vore »text-kritiske« protestantiske bibeloversættelser kommer i alvorlige vanskeligheder, når vi vil genoptage gamle liturgiske traditioner. Det gælder ps. 63 og talrige andre punkter.

Efter denne parantetiske bemærkning om ps. 63 vil vi vende tilbage til vort egentlige emne. I vore dage læser man psalmerne i den græske morgentidebøn, og spor af musikalsk fremførelse

af psalmerne finder vi praktisk talt kun i middelalderlige håndskrifter.

(6) *Store Fredsbøn.*

Efter Hexapsalmos følger den store fredsbøn, der også forekommer i Den hellige Liturgi, den græske messe. Til hvert led svarer koret: *Kyrie eleison*:

Lad os i fred bede til Herren – *Kyrie eleison*.
For freden ovenfra og for vore sjæles frelse
lad os bede til Herren – *Kyrie eleison*, o. s. v.

(7) *Psalmeturnus.*

Foruden de faste psalmer i tidebønnen synges hele Psalteret igennem i løbet af én uge, og på dette sted i Orthros synges en del af af Psalteret, ialt ca. 10 psalmer. Tager man de græske tidebønner i ét døgn, synges der ialt ca. 50 psalmer som *faste* og 20–30 psalmer som led i den almindelige gennemsyngning af Psalteret i løbet af én uge, altså ialt ca. 70–80 psalmer i døgnet. I den romerske tidebøn er der praktisk talt ingen faste psalmer; de fleste psalmer, som Benedikt forefandt i tidebønstraditionen, fordelte han over ugens forskellige dage og kombinerede samtidig denne fordeling med den forløbende gennemsyngning i løbet af én uge; på denne måde reduceredes psalmernes antal, så det fik et rimeligt omfang. Men i og med at de faste psalmer delvist blev forladt, gik en vigtig del af den gamle tidebønstradition tabt.

(8) *Trinpsalmer, Gradual-vers og Morgenevangelium.*

I morgentidebønnen fremføres herefter – men kun om søndagen – tre led: *Trinpsalmen*, en ejendommelig kombination af tekster fra ps. 120–34 med selvstændig digtning, *Gradualpsalmen* i form af enkelte psalmevers kaldet *Prokeimenon* inddelt i en cyklus på otte svarende til de otte kirketonearter – samt *Morgenevangeliet*. På grundlag af de fire evangeliens påskeberetninger har man sammenstillet ialt 11 morgenevangelier, der oplæses på 11 efter hinanden følgende søndage, hvorefter der begyndes forfra; på denne måde markeres den urkristne tanke, at søn-

dagen er opstandelsesdagen. Hver søndag i den græske kirke er sådan set påskesøndag. Også dette væsentlige element er gået tabt i den vesterlandske tidebønstradition.

(9) *Ps. 51.*

Dernæst følger ps. 51, der ved siden af ps. 63 er en fast bestanddel i den klassiske tidebønstradition (bevidnet af Basilius allerede i 375); i den romerske ritus er ps. 51 kun fast i Laudes i advents- og septuagesima-tiden – atter en beskæring af en gammel tradition.

(10) *De ni Oder og Kontakiet (efter 6. ode).*

Efter ps. 51 følger de ni bibelske oder:

- (1) Moses' sang efter overgangen over det røde hav
(2. Mosebog, kap. 15)
- (2) Moses' afskedssang (5. Mosebog, kap. 32)
- (3) Hannas sang (1. Sam., kap. 2)
- (4) Profeten Habakuks bøn (Hab., kap. 2)
- (5) Profeten Esajas' bøn (Es., kap. 26)
- (6) Jonas' sang i hvalfiskens bug (Jonas, kap. 2)
- (7) Azarias' bøn i den gloende ovn (Daniel, kap. 3 i den græske bibel)
- (8) De tre unge mænds sang i den gloende ovn (ibd.)
- (9) Marias og Zakarias' lovsang (Lukas, kap. 1)

De ni oder er centrum i morgentidebønnen; derfor kan det også lyde mærkeligt, når det må siges, at de ni oder som regel ikke høres ved denne gudstjeneste. Denne ejendommelighed må ses i forbindelse med en karakteristisk udvikling inden for den græske kirke; i tidlig tid sang man virkelig de nævnte ni oder, men på et givet tidspunkt i 700–800-tallet opstod *kanondigtningen*, d. v. s. en digtform, der efterligner de bibelske oder, der er *kanon*, rettesnoren. Denne selvstændige digtning blev fremført sammen med oderne på følgende måde: forestiller vi os, at der som efterligning af *Magnificat* plus *Benedictus* (den 9. ode) blev skrevet en hymne bestående af 8 strofer, blev de 8 strofer indføj

således: to strofer før *Den ed, han tilsvor Abraham, vor fader* o. s. v., to strofer før *Og du, barnlille, skal kaldes den højstes profet* o. s. v., to strofer før *Ved hvilken solopgangen fra det høje vil besøge os* o. s. v. og to strofer efter *Og lede vore fødder ind på fredens vej* før den afsluttende lovprisning *Ære være Faderen og Sønnen og Helligånden* o. s. v.

Man kan sammenligne den græske kanondigtning med en slyngplante, der vokser op og slynger sig om et fint gammelt træ; til en begyndelse er det en pryde for det gamle træ, men det ender med, at det gamle træ bliver kvalt af slyngplanten. Det vil i denne forbindelse sige, at man efterhånden i praksis opgav at fremføre de bibelske oder – det egentlige om jeg så må sige – men efterligningen fik lov til at stå alene. Det var en højst utilfredsstillende løsning, men måske den eneste mulige. Man kan jo også bedømme denne udvikling positivt: man sang på sin egen måde videre på »Sions sange«. Det er stort set det samme, der er sket i den protestantiske salmesang.

Kanondigtningens fremkomst betød en forlængelse af morgengudstjenesten ud over alle grænser, og den nødvendige reduktion ramte altså i første omgang de bibelske oder, der teoretisk set skulle være uundværlige.

Vi vil i det flg. se lidt nærmere på en bestemt kanon, den berømteste af dem alle, Johannes af Damaskus' kanon til påskedag. Kanon betyder som sagt rettesnor, men foruden de bibelske oder skal en bestemt kanon også handle om den festdag i kirkeåret, hvortil den knytter sig. Et vanskeligt eksempel frembyder fx. *Korsets Ophøjelses Fest*, den 14. september (til minde om dronning Helena, der genfandt Kristi kors); her skal den første ode handle både om overgangen over det røde hav og om korset. Problemet løses på følgende måde: idet Moses træder ud i vandet, strækker han sin arm fremad, for at vandene skal skilles; midtvejs strækker han sin arm lige i vejret for at markere midten, og på den anden bred strækker han sin arm bagud, så vandene slår sammen over forfølgernes. Tilsammen – siger digteren – danner disse armbevægelser et kors!

Påskedag er det betydeligt nemmere. Vejen igennem det røde hav bliver et billede på Jesu vej fra død til liv og fra jord til him-

mel for frelsens skyld, et billede, som vi gentagne gange møder i oldkirkelig forkyndelse:

Opstandelsens dag, lad os lyse i glans, o folk,
påske, Herrens påske,
thi fra død til liv
og fra jord til himmel
førte du os igennem, Kristus, vor Gud!
Lad os synge en sejrshymne!

Lad os rense vore sind og skue
i opstandelsens utilgængelige lys
Kristus, der lyner som ild,
og høre ham tydeligt,
når han siger: »Glæd jer« –
og synge ham en sejrshymne!

Med rette skal himle fryde sig,
og jorden skal juble,
og verden skal feste,
såvel den synlige som den usynlige,
thi Kristus er opstanden,
evig fryd og glæde!

I det flg. præsenteres den klassiske melodi, der står i den første autentiske toneart, d. v. s. den doriske kirketoneart. Den græske text er transkriberet til latinske bogstaver med den ud-tale, hvormed hymnen i sin tid blev sunget:

Ex. 1

Kanondigtningen, der som sagt kom ind i Orthros i 700–800 tallet, besejrede næsten totalt en anden digtform, *Kontakiet*. Et kontakion er et langt digt bestående af en indledningsstrofe med et specielt versemål efterfulgt af 20–30 strofer med fælles versemål. Digtformen kan bedst karakteriseres som en poetisk prædiken over dagen text, der behandles meget frit.

Vi tager som eksempel Romanos' berømte jule-kontakion, *I parthenos simeron*, hvis første strofe er oversat og gendigtet af Harald Vilstrup i Dansk Kirkesangs Årsskrift 1940, s. 33:

Af en jomfru
 denne dag
 den højt ophøjede fødes,
 og vor jord kun en hule
 den utilgængelige byder!
 Engle dog
 med hyrderne
 højt ham lovsynger,
 vise mænd
 af hans stjerne
 ledes på vejen.
 For vor skyld
 han fødes nu,
 barnlille, det ny,
 som er af evighed Gud.

Sammenhængen i det enkelte kontakion markeres særdeles stærkt ved det gentagne omkvæd i hver strofe: *Barnlille, det ny, som er af evighed Gud*. Trods gentagelsen virker omkvædet lige overraskende hver gang, fordi det på dybsindig måde fører tilhøreren længere og længere ind i inkarnationens underfulde begivenhed.

Digtet understreger kraftigt modsætningen imellem den evige Guds herlighed og Sønnens ringhed, en modsætning, som den græske kirkedigtning aldrig bliver træt af at gentage og variere. I denne forbindelse hører vi fx., at den overjordiske fødes i hulen under jorden, et træk, der gør Kristi fødsel endnu mere jordisk end billedet med stalden fra Lukas. Billedet med hulen minder også om en anden klippehule, den hule, hvori Jesus lå indtil påskemorgen.

I det følgende præsenteres den klassiske melodi til de første tre linier af den første strofe:

Af en jomfru
denne dag
den højt ophøjede fødes.

Kontakion-melodierne hører til de mest melismatiske melodier i byzantinsk musik, d. v. s. med talrige toner, ja, guirlander af toner, på hver stavelse. Melodien står i den høje F-toneart:

I par-the ----- *nos si* ----- *me-*

--*ro* ----- *n ton i-pe* ----- *ru-si* ----- *on*

ti ----- *kti*

Ex. 2

Siden omkring 800-tallet synges kun de to første strofer af kontakiet efter den 6. ode i kanon'en. Det må betegnes som et stort tab, at disse pragtfulde digte kun fremføres i denne stærkt reducerede form.

(11) *Ps. 148–50 med Stichera.*

Efter nogle mindre betydningsfulde led følger i slutningen af morgengudstjenesten ps. 148–50 kaldet *lovsangpsalmerne*, og den romerske tidebøn *Laudes* (= lovsangene) har fået sit navn fra denne gruppe af psalmer, selv om de ikke længere fremføres samlet i den romerske ritus. For den græske liturgi er disse psalmer interessante, fordi de danner det ene af de to hovedsteder, der er udgangspunktet for en anden vigtig poetisk og musikalsk form, *Sticheron*.

Princippet er det samme som nævnt i forbindelse med de bibelske oder og deres efterligninger i kanondigtningen. Et *sticheron*, egentlig *linievers*, sættes ind imellem de afsluttende vers, *sticher*, af en psalme. Lovsangpsalmerne tages her under ét og regnes for én psalme. De første *stichera* kommer ind lige før ps. 149:7: *For at tage hævn over folkene og revse folkeslagene*, o. s. v. på samme måde som ovenfor beskrevet. Til forskel fra kanondigtningen prøver *sticheron*digtningen imidlertid ikke at efterligne eller synge videre på den psalme eller de psalmer, som den er knyttet til; *sticheron*digtningen behandler i stedet helt frit den fest, den dag, den begivenhed, den er knyttet til i kirkeåret. Denne digtform slipper med andre ord for at prøve på at forlige to vidt forskellige temaer, og denne frihed sammenlignet med kanondigtningens tvang giver *sticheron*digtningen en særlig finhed og kvalitet.

Vi vil denne forbindelse ganske kort se på 3 *stichera*, der knytter sig til ps. 148–50 på den 6. januar, Helligtrekonger, der på græsk og latin hedder *Tilsynekomst*, Epifani. I den græske kirke er det en fest både for Kristi *tilsynekomst* som Gud selv i denne verden, som lyset, og for Jordandåben, hvor denne *tilsynekomst* blev åbenbar. Vi lægger atter her mærke til det fine spil med modsætningerne i frelsen, i Kristi komme i ringhed, i dåbens »nedad« og frelsens »opad«:

Det sande lys kom til syne,
og alle fik lysglansen som gave.
Kristus blev døbt sammen med os,
han, der er hinsides al renselse.
Han bandt helligelsen til vandet,
og dette bliver sjælenes renhed.
Det forunderlige blev jordisk,
og det over himlene hævede blev sanseligt.
Frelsen fås ved badet,
og Ånden fås ved vandet.
Ved neddykkelsen åbenbares
vejen op til Gud.
Hvor forunderlige er dine gerninger, Herre.
Ære være dig!

Han, der holder fast ved himlen i skyerne,
holdes idag fast af de jordanske vande,
og min renselse renses
af ham, der bærer verdens synd.
Og af sin fælle oventil, den Helligånd,
bevidnes han at være
den højeste Faders énbårne Søn
Til ham lad os råbe:
»Du, som kom til syne og frelste os,
Kristus, vor Gud,
Ære være dig!«

Idag kom Kristus
for at døbes i Jordan.
Idag rører Johannes
ved Herskerens isse.
Himlens magter forfærdedes
ved at se det utrolige mysterium.
Havet så det og flygtede –
Jordan så det og løb den anden vej.
Men vi – oplyste, lad os råbe:

»Ære være Gud, der kom til syne,
og som blev set på jorden,
og som oplyste verden!«

Baggrunden for det sidste sticheron er ps. 114, der handler om Israels udvandring fra Ægypten, deres overgang over det røde Hav (vers 3: *Havet så det og flyede*) og senere over Jordan (*Jordan trak sig tilbage*). Sammen med andre »vand-psalmer« bruges ps. 114 i forbindelse med Epifanifesten, og den har formodentlig bidraget til den legende, der knytter sig til Johannesdåben i Jordan, nemlig at flodguden, Jordan selv, ved den lejlighed skulle have følt sig overvundet, et nederlag, der markeredes derved, at floden løb den anden vej.

I det følgende anføres melodien til det sidst nævnte sticheron; groft taget er den opbygget af fire motiver, og den melodiske analyse ser således ud:

A A¹ B A² A³ A⁴ C D A⁵ D¹ B¹

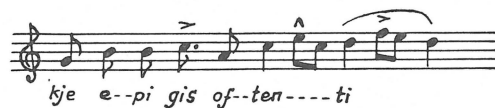
Melodien står i den høje G-toneart:

Si--me--ron o Chri--stos en I--o--r--da--ni il---the vap-ti-sthi-ne

si--me--ron I--o--an-nis ap-te-te ko-ri-fis tu des-po-tu

e di-na--mis ton u--ra non e--xe---sti---sa---n

to pa-ra--do-xon o---ro---se mi--sti-----ri-on

Ex. 3

Fra gregoriansk sang kender mine læsere sikkert de såkaldte Hodie-antifoner, d. v. s. de antifoner, der indledes med et musikalsk udhævet *Hodie*, idag, fx. i antifonen *Hodie Christus natus est* fra julevesperen, kendt fra Benjamin Britzens *A Ceremony Carols*:

F G a a a G a b a G F a a F F G G G G G a a G F F
Ho-di---e Chri---stus na-tus est Ho-di---e Sal--va-tor ap--pa---ru--it

F G a a a a a G b a G F a a a a G b a G F a a
Ho-di---e in terra ca-nunt A-nge-li, lae-tan--tur Arch-a---nge-li etc.

I den byzantinske melodi møder vi en lignende udhævelse af det ord, der på græsk betyder idag: *Simeron*. Vi lægger endvidere mærke til, at den byzantinske og den gregorianske melodi ligger tæt op ad hinanden; ligheden berører også liniernes struktur. Vi har ganske vist tre gange *Hodie* i den gregorianske mod to gange *Simeron* i den byzantianske form; men egentlig er der kun to afgørende *Hodie*'er, nemlig i liniebegyndelserne. Og disse to små *Hodie*-melodier svarer nøje til de tilsvarende to byzantinske *Simeron*-melodier, selv om de ligger i forskellige lejer.

Strukturen er nogenlunde den samme; der er naturligvis ikke grundlag for at påstå, at disse to faktiske melodier er i familie med hinanden, men de viser, såvidt jeg kan se, at gregoriansk sang og byzantinsk musik har fælles rødder. Vi har da også talrige vidnebyrd om overtagelse af græsk kirkesang i den romerske kirke.

(12) *Gloria*.

Morgentidebønnen nærmer sig nu sin afslutning. Vi møder først og fremmest morgenhymnen *Ære være Gud i det højeste* o. s. v., det umiddelbare forlæg for *Gloria* i den romerske messe, vor *Aleneste Gud i himmerig*.

(13) *Aposticha*.

Derefter møder vi endnu nogle stichera, der viser et meget karakteristisk princip i den græske gudstjeneste: liturgiens enkelte led kan kun føjes sammen ved at man skyder forskellige led ind imellem anden. Vi mødte dette liturgiske »fletværk« i kanondigtningen, hvor de forskellige strofer blev skudt ind imellem de sidste vers i de bibelske oder – stichera imellem lovsangspsalmernes sidste vers, og den kendte lovprisning deles sædvanligvis i to dele, (1) *Ære være Faderen og Sønnen og Helligånden*

og (2) *Nu og altid* o. s. v., hvis der på denne måde er mulighed for, at en fremmed strofe eller et liturgisk led kan omkranses. I morgentidebønnen har man således endnu nogle stichera, men man har ingen psalmevers at skyde dem ind imellem. Så må man tage sig nogle til det brug, og på denne måde får vi atter psalmetexte ind, men i småstykker, enkelte spredte vers, hvis mening kan tolkes med henblik på den foreliggende fest. Disse løse vers, sticher, kaldes *Aposticha*, afhuggede psalmevers. Ved vesperen før 2. februar, *Mariæ* renselse, synger man *Aposticha* fra *Zacharias'* lovsang: *Nu lader du din tjener fare bort i fred efter dit ord.*

Efter *Aposticha* sluttet morgentidebønnen, *Orthros*; om søndagen går den direkte over i Den hellige Liturgi, messen.

Hesperinós.

Til slut skal vi ganske kort omtale den græske vesper, *Hesperinos*. Strukturelt svarer den ganske til *Orthros*. Efter (1) indledende bønner og (2) *Invitorium* synges (3) indledningspsalmen, ps. 104, samt parallelt hermed 9 stille bønner bedt af præsten; af bønnernes form og indhold kan vi slutte os til, at den oprindelige aftenpsalme må have været ps. 86. Efter (4) den store fredsbøn og (5) den sædvanlige andel af *Psalteret* synges (6) de sædvanlige aftenpsalmer, ps. 141–42, ps. 130 og 117, i nævnte orden; hertil knyttes stichera, således som det også var tilfældet i forbindelse med lovsangpsalmerne i *Orthros*. Så følger (7) det højtidelige indtog ved præst og diakon, hvorunder aftenhymnen *Du frydefulde lys* synges, se ovenfor, side 7. Efter (8) *Gradualpsalme* og lektion følger (9) aftenbønner, (10) *Aposticha*, (11) *Simeons* lovsang og afslutning.

NOTER:

De tre anførte melodier er for påskekanon'ens vedkommende transkriberet efter *Athos-hirmologiet*, *Iveron* 470 (1100-tallet), udgivet i facsimilé ved Carsten Høeg i *Munumenta Musicae Byzantinae's* principalserie, bind 2 (København 1938), se fol. 5r. Hele den omtalte kanon er transkriberet ligeledes af Carsten Høeg i *M. M. B.'s* *Transcripta*-serie, bind VI, (København 1952),

side 55 ff. Kontakionmelodien er transkriberet efter Ashburnhamensis 64 (skrevet år 1289), fol. 75v; HS er udgivet i facsimilé i M. M. B.'s principalserie, bind IV (København 1956). Sticheronmelodien er transkriberet efter Sinai 1227 (1300-tallet), fol. 87v.

Transkriptionerne er foretaget efter de af Monumenta Musicae Byzantinae fastlagte principper, og der henvises i almindelighed til denne serie.

En udmærket introduktion til emnet finder man i Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, allerbedst dog måske i Carsten Høeg's lille bog, *Musik og digtning i byzantinsk kristendom* (København 1955), hvori man bl. a. finder hans smukke oversættelse af Romanos' kontakion, *Jomfru Maria ved korsets fod*.

KINGOSANGEN

I FOLKELIG DANSK TRADITION

Af Mogens Helmer Petersen.

Folkelig koralsang eksisterer i de fleste protestantiske lande. Vi møder den også herhjemme i flere foreskellige former, og formålet med denne afhandling er at gøre rede for en af dem: den danske Kingotradition. Kingosang vil sige sang efter den forordnede kirkesalmebog af 1699, kaldet Kingos salmebog, der sammen med det tilhørende graduale officielt var i brug i de fleste landsbykirker frem til omkring 1800, hvor den på Sjælland og øerne afløstes af Evangelisk-Christelig salmebog. Imidlertid holdt man i mange jydskesogne fast ved »Kingo« langt op i det 19. arh., og endnu den dag i dag synger man i Øster Snede kirke hos »de stærke jyder« efter Kingo hveranden søndag. Kingosangen er derfor historisk set ikke blot isolerede, sværmeriske sekters mærkværdige måde at synge på; den har sin rod direkte i gældende højmessepraksis; den er i første række kirkens sang og ikke de gudelige forsamlings eller hjemmets sang, således som f. eks. Brorsonsangen blev det.

Det vil med andre ord sige, at når de folkelige Kingomelodier lyder mærkværdigt i forhold til melodierne i de officielle koralbøger, så må det betyde, at kirkesangen på landet siden 1699 og sandsynligvis også før har gået sine egne snørklede veje. Vi kalder dette for folkelig tradition.

Mulighederne herfor må have været gode, for kirkesangens vilkår på landet har siden reformationen, målt med en æstetisk opfattelse, været yderst beskedne: ingen orgler, ingen musikalsk oplæring, elendig skolegang med deraf følgende nedsat læse-

færdighed og groft legemligt arbejde i al slags vejr har vel ikke bidraget til at forskønne sangen, der har slæbt sig afsted i langsomt tempo med store muligheder for individuelle afvigelser i både melodiføring, rytme og vejrtrækning.

Vi har mange vidnesbyrd om sangens sørgelige tilstand på landet, ikke mindst i forordene til salmebøger og koralbøger lige fra Thomissøn til Berggreen, i hvilke menighedssangen kritiseres, samtidig med at man håber på at kunne bidrage til en forbedring. I sit lille skrift »Om Menighedssangen«, indledningen til »Aandelige Melodier«, 1853 (trykt som særtryk), har Berggreen samlet nogle af disse udtalelser: Luther: »Eselgeschrei« – Thomissøn: »Mundklammer« – Jespersøn: »... de sersindige sognedegne, der ikke sig beflitte at bruge oc ved macht holde tend ordentlige Sang...« – J. A. P. Schulz: »... ein rohes Geschrei ohne reine Intonation und Zusammenstimmung«. ¹⁾

Hvor degnen virkelig var leder af kirkesangen, har man ikke altid kunnet holde den vokale udfoldelse indenfor rimelighedens grænser, så meget mindre som der knap nok har været noder at holde sig til: Kingos Gradual 1699, der i modsætning til salmebogen indeholdt 1-stemmige melodier, trykt over salmerne, blev aldrig genoptrykt og iøvrigt kun påbudt hovedkirkerne. ²⁾ Det 19. årh.s kirkesanger (ofte læreren) har haft en lidet misundelsesværdig stilling i de sogne, der holdt fast ved Kingos salmebog. Vi har især fra »de stærke jyder« flere beretninger om, hvordan den nyankomne degn den første søndag blev sat ned mellem et par ældre, velsyngende kirkegængere. Når han så efter et stykke tid havde fået lært melodierne på den rigtige måde, kunne han få lov at fungere. Også E. T. Kristensen har i »Minder og Oplevelser« II (1924) fortalt om sine genvordigheder som nyansat lærer og kirkegænger i Gjellerup ved Herning i 1866.

Disse forhold skabte betænkeligheder hos myndighederne, der havde ventet sig bedre resultater af den nye seminarieuddannelse og af skoleloven fra 1814. De unge læreres magtesløshed i disse sogne afspejlede i virkeligheden de forgæves forsøg på at få Evang.-Christel. salmebog indført overalt i riget.

Endnu i 1855 (efter fremkomsten af Roskilde Konvents salme-

bog) kan Ålborg-bispen S. Bindedbøll berette, at man i hans stift ikke er kommet »meget over Halvdelen med Indførelsen af »evangelisk-christelig« Psalmebog . . .«³⁾ Det vil sige, at man på dette tidspunkt i henved 95 af stiftets landsbykirker stadig har sunget efter Kingo. Bindedbøll mener, at det vil blive en for hård overgang for disse menigheder, hvis de påtvinges den nyudkomne Konvents-salmebog. I stedet foreslår han, at man lader foretage en revision af Kingos salmebog, især i metrisk henseende, men også således at man optager enkelte nye salmer af f. eks. Brorson og Grundtvig. Derved kunne de »Kingoske« menigheder på den ene side beholde de fleste af de gamle salmer og på den anden side gradvis vænnes til de nye.

Også Berggreen har haft blik for en art kompromisløsning på det musikalske område. I koralbogstillægget fra 1873 fremgår det af hans forord, at han 10 år tidligere i samarbejde med overskole-direktør With havde foranstaltet en indsamling af melodioptegnelser fra de steder, hvor Kingos salmebog endnu var i brug. Formålet var at udgive en særlig koralbog for disse menigheder, men da det viste sig, at de indkomne melodier var alt for forskellige, måtte planen opgives. Desværre er dette indsamlingsmateriale tilsyneladende gået tabt.

Det forekommer på denne baggrund besynderligt, at Berggreen åbenbart ikke forstod værdien af de optegnelser efter folkelig tradition, han i 1871 fik forevist af E. Tang Kristensen. I *Minder og Oplevelser II* p. 86–87 fortæller E. T. Kristensen meget bittert om dette møde. Berggreen udtalte sin stærke tvivl om optegnelsernes rigtighed (og dermed samtidig om E. T. K.'s evner som melodioptegner), idet de »stred imod hvert musikalsk system«.

Kampen for at få indført Evang.-Christel. i beg. af det 19. årh. har ofte været utrolig hård. Hverken Pontoppidans salmebog fra 1740 eller Guldbergs »Kjøbstadssalmebog« fra 1778 har været alvorlige konkurrenter for Kingos salmebog i landsognene, men i oplysningstidens kølvand var der fremstået en generation af teologer, for hvem de opdragende og moralske elementer i den kristne lære var vigtigere end budskabet om synd, død og nåde. Balles lærebog og Evang.-Christel. salmebog repræsenterede

disse nye synspunkter, men resultatet blev mange steder en stædig fastholden ved det gamle (Pontoppidans forklaring og Kingos salmebog) eller en reaktion i retning af ny religiøs vækkelse, særlig mærkbar fra 1830'erne. Loven om indførelsen af den nye salmebog var således indrettet, at menigheden selv måtte vælge, men havde den een gang indført Evang.-Christel., kunne den ikke senere gå tilbage til Kingos salmebog.

På trods af et stærkt pres fra præsters og myndigheders side gik det især i Jylland og i afsides sogne på øerne meget trægt med indførelsen af de rationalistiske bøger. ⁴⁾

Sammenligner man de to så omstridte salmebøger, falder det straks i øjnene, at Kingos salmebog har de tempore-ordning med hver salme anbragt på sin særlige plads i kirkeårets forskellige fester og tjenester. Evang.-Christel. er derimod indrettet efter kristenlivet og dets vilkår. Salmerne vælges til søndagen efter præstens skøn, de får af praktiske grunde numre, svarende til de nyopsatte nummertavler i kirken som et øjensynligt bevis på, at præsten har styrket sin position som manden i centrum indenfor gudstjenesten. ⁵⁾ Det er vel nok ikke mindst dette forhold, der får mange menigheder til at fortryde, at de har givet slip på den gamle salmebogs grundfæstede trofasthed overfor dagens evangelium. En »stærk jyde« skal have sagt, at selv om menigheden havde en dårlig præst, kunne det ikke gå helt galt, når blot man sang efter Kingo.

Det gjorde man da også i vid udstrækning, og det afspejles tydeligt, når man gennemløber de større bibliotekers fortegnelser over udgaver af Kingos salmebog. Gennem hele det 18. årh. udkommer den hyppigt indenfor hvert årti, noget aftagende i 1770'erne, kun et enkelt Sorø-tryk 1781, men så igen i 1790'erne. Der fortsætttes noget spredt i beg. af det 19. årh., og provinstrykkene begynder at gøre sig gældende. Især ved midten af årh. er der stor aktivitet: Odense 1853, 1854, 1855, 1862, 1868, 1869, 1874, 1881 og 1885. Derefter for alvor aftagende: Horsens 1902 og 1912. Herning 1915 og 1924 og (som foreløbig sidste udgave) Horsens 1930. Vi kender ikke oplagstallene, men selv om en del eksemplarer kan være aftaget af menigheder, der sang efter Kingo i Norge og på Færøerne, vidner rækken af udgaver

om en stærk dansk tradition frem til slutn. af det 19. årh. Dette kan også spores indirekte ved de mange tillæg til Kingos salmebog, der udkom fra 1854 og fremover (d. v. s. omkr. og efter indførelsen af Konventssalmebogen).

For at kunne vurdere kildematerialet til den folkelige Kingosang er det nødvendigt at skabe sig klarhed over dette materiales udgangspunkt: tekst- og melodistoffet i Kingos salmebog og Gradual af 1699. Situationen omkring salmesangen var i det 17. årh. præget af en stigende forvirring og utilfredshed. Genoptrykkene af Thomissøn og Jespersøn blev af stadig dårligere kvalitet, og de druknede fra ca. midten af årh. i den da påbegyndte række af »fuldkomne« salmebøger, som på den anden side, det må indrømmes, skabte en tiltrængt fornyelse af repertoireet. I særlig grad følte man, at de ældre salmer i den form, de havde hos Thomissøn, kom til kort i metrisk henseende, og at en reform var nødvendig. En række danske metrikere og digtere tager et initiativ parallelt med udviklingen i udlandet og skaber for første gang i den danske digtekunst regelmæssighed i fordelingen af akcenter og i antallet af stavelser. ⁶⁾ Her kan nævnes Bielke, Jensen Roskilde, Arrebo, Ravn, P. Syv og Gerner. Fælles for dem er den kritik, de udøver overfor de gamle salmer i den traditionelle form.

Et særligt skræmmende eksempel, der ofte nævnes, er Aleneste Gud i Himmerig. ⁷⁾ I sin disputats ⁸⁾ gør Erik Dal rede for et salmereform-forslag, der næsten må have været afsluttet i slutningen af 1640'erne af Judichær (teksterne) og Jacob Ørn (melodierne). Arbejdet er tilsyneladende gået tabt. Efter Kingos strandede forsøg (»Vinterparten« 1689) blev der endelig nedsat en kommission af Chr. V efter befaling af 17/3 1696. Kingo havde været for hård ved de gamle salmer, og det hedder udtrykkeligt i kongens brev til kommissionsmedlemmerne, at de ikke må »gøre nogen u-nyttig forandring effter verdslig Veltalenheds regler eller poesi, som i ringeste maade kunde besverge eller hindre de eenfoldige i deris andegtighed«. Da kommissionen afleverede sit forslag et år senere, var det klart, at den havde holdt sig til kongens befaling på det eftertrykkeligste, vel også belært af Kingos smertelige erfaringer nogle år forinden. ⁹⁾ Forslaget

er meget konservativt i holdningen overfor de gamle tekster, og det er vigtigt at fastslå, at der altså ikke er tale om nogen metrisk reform. Dette må have skabt vanskeligheder for melodi-redaktøren. Vi ved ikke, hvem det er. Muligvis har det været Kingo selv, evt. bistået af Kerteminderektoren H. M. Schacht. En anden mulighed er den unge »musicus«, Hans Jensen Storch, der netop i marts 1697 kommer til Odense »til det nu ledige Klokkerie«. Han skulle samtidig gå til hånd i skolen og hos Kingo selv.¹⁰⁾ Under alle omstændigheder har det været hastværksarbejde, eftersom befalingen til trykningen af gradualen først udgår til Kingo i foråret 1697, hvorefter Kingo straks lader bestille nodetyper i Lübeck. Der er tale om en forholdsvis selvstændig melodiredaktion, også af de ældre melodier, hentet fra Thomissøn, men bortset fra indførelsen af en del gennemgangs- og drejemelismer og en vis rytmiske stramning er der kun tale om svage omsyngningstendenser i redaktionen i Kingos Gradual.

Skema I

Melodistoffet i KG:

(Jesperssøn	52 melodier)
Thomissøn	88 melodier
MP	1 melodi
Arrebo	10 melodier
Thura	1 melodi
Ravn	1 melodi
Aand. Sju. I	1 melodi
KG	21 melodier
<hr/>	
ialt 123 melodier	

Ovenstående skema viser, at Kingos Gradual (KG) indeholder ialt 123 trykte melodier (heraf 4 dobbeltversioner), og at 88 af disse svarer til melodier fra Thomissøn 1569 (Th 1569). Af disse igen er 16 melodier overført så godt som nodetro, de øvrige i bearbejdet skikkelse. Jespersøns Graduale bringer kun ialt ca. 65 danske salmer. Et bemærkelsesværdigt stort antal af disse

(52) overføres med deres melodier, delvis i bearbejdet skikkelse, til KG, men alle 52 salmer findes i kongruente former hos Th, så vi har lov at betragte Th som hovedkilde for KG. Af melodier, hentet fra senere samlinger, dominerer Arrebo's Psalter, 2. udg. 1627 (Ar) med 10, hvortil kommer 21, der trykkes første gang i KG. Th-melodierne repræsenterer omkring tre fjerdedele af det samlede antal.

Skema II

Melodihenvisninger i KG

	Tekster							+G	+E
	i KG	Th	MP	Ar	Aa.Sj.	KG	Breit.		
Th. 1569	123	33				1		93	113
Th. 1586	9	6						6	9
Sthen iøvrigt	9	2						5	8
Spredte mss. og tryk 1600-1645	41	14	2	1		5		27	38
Fuldk. Ps. og andre 1645-K. excl.	32	21		5		2		13	27
K. forskel.mel.	43	24	1	5	2	8	2	5	37
K. I Jesu Navn	23					23			
K. Som Hjort. med Tørst	21					21			
	301	100	3	11	2	60	2	149	232

I skema II til venstre er vist en oversigt over KG-teksternes formentlige tilhørsforhold (ældste danske kilde fra Th 1569 og fremover). ¹¹⁾ Af 301 aftrykte tekster i KG går 123 tilbage til Th

1569, som før nævnt i kun ganske let bearbejdet form. Altså over en trediedel. Kingo (K) har været næststørste leverandør med ialt 87 tekster.

Særlig interessante bliver de anførte tal, når de sættes i relation til de benyttede melodier ved melodihenvisningerne. Bortset fra to-tre undtagelser henvises der kun til melodier, der er noteret i KG. Det ses, at ialt 100 tekster »siunges som« melodier, der findes i Th 1569, som således igen får klar overvægt overfor de øvrige samlinger, hvis melodier kun anvises til tilsammen 78 tekster, hvoraf KG tegner sig for de 60, og hvoraf igen de 44 alene knyttes til kun to melodier: Som Hjorten med Tørst og I Jesu Navn skal al vor Gerning ske. Herudover benytter Kingo sig også mest af Th-melodier, ialt 24 gange.

Salmebogskommissionens traditionsprægede holdning understreges endda mere, hvis man undersøger salmernes placering i KG. Kun et fåtal af de nyere tekster og melodier anbringes centralt i højmessén, og da ofte som alternative forslag. Vi møder for det meste disse salmer i aftensangstjenesterne (som ikke blev afholdt på landet), ved den daglige korsang i kirkerne etc. Det vil igen sige, at man i de sogne, der benyttede Kingo, kan forvente at møde en sangtradition, der i lige linie kan føres tilbage til slutn. af det 16. årh. Det, der således giver studiet af de folkelige melodier perspektiv, er spørgsmålet, om de er i stand til at bekræfte en sådan antagelse.

I skema II tilhøjre er vist frafaldet af tekster i forhold til KG i Guldbergs salmebog (G) og i Evang.-Christel. (E). Selvom det ikke har været muligt at føre regnskabet til ende for de to sidste K-gruppers vedkommende, er det klart, at hvor E blev indført, måtte det medføre et skarpt brud med traditionen (E beholder vel kun 20–30 tekster i stærkt bearbejdet form). Imidlertid viser en undersøgelse af melodistoffet i Schiørrings og Zincks koralbøger fra henholdsvis 1783 og 1801, at henvend halvdelen af melodierne for begge bøgernes vedkommende (over 50 mel.) har været centrale melodier i KG. Heraf går henh. 39 og 37 tilbage til Th. Det betyder, at kirkesangeren i et sogn, hvor man sang efter Kingo, i mange tilfælde kan have benyttet en af disse koralbøger, når han skulle memorere en melodi til en tekst fra Kingos salme-

bog, og det er da ikke utænkeligt, at den lokale tradition har fået en drejning hen imod en af disse koralbøgers »stivnede« form.

Skema III

Kilder til den folkelige Kingosang

Trykte

a) M. K. Sands samlinger bd. II-III (1915-18)	30 optegnelser
b) R. Askholm: artikel i Fynsk Hjemstavn 1930	9 optegnelser

Håndskrevne

a) E. Tang Kristensen	
1) Dagbøger, løse optegnelser	ca. 50 optegnelser
2) 20 Folkemel., 18 Mel.	ca. 40 optegnelser
3) Salmemel.	ca. 60 optegnelser
4) Afskrifter 1909 ff. (Bording)	ca. 50 + ca. 40 Gjellerup
b) Widdings papirer. Kgl. bibliotek	15 optegnelser

Lydkilder

a) Fonografoptagelser omkr. 1930	ca. 30 optagelser
b) Båndoptagelser	
1) Lyø 1953 (prof. Schiørring)	16 optagelser
2) Stærke jyder 1958/1960/1963 (arkivar Thork. Knudsen)	ca. 130 optagelser

I skema III ses en opstilling af det frem til idag indsamlede kildemateriale til den folkelige Kingosang. Der er to meget væsentlige mangler ved dette materiale: 1) De ældste optegnelser (E. T. Kristensens) går ikke længere tilbage end til omkr. 1870. 2) De fleste optegnelser og optagelser er foretaget efter enkeltmandssang – ikke gruppesang – og de er således ikke helt i pagt med kirkesangens natur. Iøvrigt må man stille sig kritisk overfor hver enkelt folkelig variant; meddelerens hukommelse kan have svigtet, omstændighederne ved optegnelsen eller optagelsen kan have været dårlige etc. Men noget er der da at gå ud fra, og vel også nok til at give et forsigtigt bekræftende svar på det tidligere

stillede spørgsmål om den gamle traditions videreførelse, i hvert fald for melodirepertoirets vedkommende. Selvom en del gamle Th-melodier er forsvundet, er dog forbavsende mange bevaret i en tid, hvor den romance-prægede menighedssang officielt har stået i højeste kurs. At imidlertid også adskillige af de nyere melodier i KG genfindes i folkelig tradition, kan måske ses på baggrund af flere af disse melodiers tilhørsforhold til verdslig eller åndelig visesang. ¹²⁾

I det følgende skal vi se på et par eksempler fra de 4 lokale hovedgrupper, som kildematerialet ved et nærmere studium giver os mulighed for at opstille:

1. Bording, ved Herning
2. Gjellerup, nabosogn til Bording
3. Lyø
4. »De stærke jyder« mellem Vejle og Horsens.

1. Bording. Kingos salmebog var her i brug frem til omkr. 1885. E. T. Kristensen lånte nogle optegnelser af sangen der fra sin kollega, J. H. Poulsen. Det viste sig, at man sang noget anderledes i Bording end i Gjellerup. E. T. Kristensen synger her efter Bording-tradition, optaget på fonografvalse af H. Grüner-Nielsen i Dansk Folkemindesamling 1927. ¹³

Bortset fra slutkadencen er KG trofast overfor Th. Rytmen er tre-delt, tonaliteten er g-dorisk, ambitus: f-c. Der kadenceres på 7-3-2-2-1 trin. Aflæsningen af optagelsen med E. T. Kr. viser nærmest to-delt rytme, tonaliteten er B-dur, ambitus er udvidet:

KG. 1699, p.73

I.

Th. 1569, p. 19v.

Et Barn er født i Beth-le-hem

Aflæsning efter E. T. Kristensens sang, fonogram: 1124

e. B. e. f. i B-l-h.

II. III.

i Beth - le - hem, thi glæ - der sig Je - ru - sa - lem

i B - l - H. t. g - d. s. J - r - s - l.

IV. V.

Hal - le - lu - ja. Hal - le - lu - ja.

H - l - l - j. H - l - l - j.

The image shows a musical score for a hymn. It consists of three systems of music. The first system is labeled 'II.' and 'III.' and contains two staves of music with the lyrics 'i Beth - le - hem, thi glæ - der sig Je - ru - sa - lem'. The second system contains two staves of music with the lyrics 'i B - l - H. t. g - d. s. J - r - s - l.'. The third system is labeled 'IV.' and 'V.' and contains two staves of music with the lyrics 'Hal - le - lu - ja. Hal - le - lu - ja.'. Below this, there is a single staff of music with the lyrics 'H - l - l - j. H - l - l - j.'. The music is written in a single melodic line on a treble clef staff with a key signature of one flat (B-flat) and a 3/4 time signature. The lyrics are written below the notes.

Ex. 1

f-d, og formen er en smule forenklet ved en melodisk tilnærmelse af afsnit III og IV og ved kadencerne på 5-1-1-1 trin. Årsagen til tonalitetsskiftet må søges i den officielle melodis dur-udsving i kadencen af afsnit I og det kraftige udsving til netop B-dur i afsnit II. Der er i Bording-melodien tale om tonal assimilation, forstået på den måde, at B-dur tonaliteten i afsnit II har smitet af på afsnit I, der nu begynder med en udfyldt kvartoptakt til den nye grundtone: B. Den nyhvervede dur-tonalitet slår her igennem i hele melodiforløbet og er dermed årsag til den føromtaltte melodiske tilnærmelse af det III og det IV formafsnit.

2. Gjellerup. Man sang her efter Kingo indtil 1899. E. T. Kristensen var lærer og kirkesanger i Gjellerup fra 1866 til 1876 og nedtegnede selv melodierne, i begyndelsen til eget brug i kirken, senere påtænkte han at udgive et par samlinger, beregnet til brug for kolleger i sogne, hvor man sang efter Kingo.

KG. 1699. p. 177.

I.

Kom - mer til mig sag - de Guds Søn

Th. 1569. p. 230

Breit. 1164. p. 134

Gjellerup
ca. 1870
(efter E. T. Kr.)

I/IV.

k - m. t m. s - d G. S.
u - g. o. g - L. K - d. o. M.

II.

som e - re be - svæ - re - de hver og een

ere be svæ ret

II/V.

s. e - r b - s - r - d. h. o. e.
g. v. E - der v - d - k - g. f - s.

III.

med Syn - den hart be - la - den Un -

III/VI.

m. S - d. h. b - l - d.
o. h - L E - d. S d.

ge og Gam - le Kvin - de og Mand. Jeg vil E - der ve - der -
 kvinde
 kvæ - ge for - sand og hee - le E - - dersSka - de.

The image shows a musical score for a song. It consists of three systems of music. The first system is labeled 'V.' and contains the lyrics 'ge og Gam - le Kvin - de og Mand. Jeg vil E - der ve - der -'. The second system is labeled 'VI.' and contains the lyrics 'kvæ - ge for - sand og hee - le E - - dersSka - de.'. Each system has three staves: a vocal line, a piano accompaniment line, and a bass line. The music is in a minor key and 3/4 time.

Ex. 2

KG og Th er noget forskellige, især i rytmisk henseende. Breit nærmer sig her den stive koratype, men man bemærker tillige en formal afvigelse fra de to andre officielle kilder, idet afsnittene III og IV er melodisk tilnærmede.

Den folkelige variant fra Gjellerup har dette stærkt forenk- lede formskema: /: a a b :/ Er det overhovedet samme melodi? En undersøgelse af de officielle kilders formafsnit II, IV og V viser, at de i den folkelige variant er trukket sammen til en enkelt, fire gange gentaget formel. Derved er det »officielle« form- afsnit I gledet ud – så meget lettere som kadencen d-c-b-a jo er den samme som i de førnævnte afsnit. Også afsnit III er gledet ud til fordel for afsnit VI, men her finder vi jo som tidl. bemær- ket støtte hos Breit. Vi har her et klart eksempel på en tendens i den folkelige Kingosang: formal forenkling indtil det formel- agtige. Særlig ofte vil dette fænomen optræde i forbindelse med melodier af stor længde og med komplicerede formale mønstre.

3. Lyø. Det viste sig, at da lærer Askholm kom til øen i 1897, sang man stadig efter Kingo og fortsatte indtil 1912, hvor den afløstes af Salmebog for Kirke og Hjem. Lærer Askholm har

selv optegnet de gamle melodier og sang i 1934 et par af dem ind på fonografvalse i Dansk Folkemindesamling. I 1953 har prof. Schiørring optaget nogle melodier med en anden meddeler, Hanssen Nielsen, og det viser sig ved en sammenligning af de to optagelser, at traditionen har været særdeles fast. På Lyø synger man i en melodisk rig og flydende stil med mange melismer og stort toneomfang. I enkelte tilfælde kan melodierne være af stor skønhed i linieføringen.

Begge de folkelige varianter lægger ud med en tonal ændring som i eks. I, men der sluttes i moll i overensstemmelse med den

KG. 1699 p. 112.

I. II.

U - di min An - gest og Nød sø - ger jeg dig Her - re sød

Aflæsning eft. R. Askholm's sang, fonogram: 223 II

u - d. m. A - g. o. N. s - g. j d. H r. s.

Aflæsning eft. Hansen Nielsens mgt. 1953'.

u - d. m. A - g. o. N s g. j d. H - r. s.

III. IV. V.

du kan mig bedst und - søt - te i ald min sor - rig og træt - te min U -

d. k. m. b. u s - t. i a. m. s - r. o. t - t. m. U -

d. k. m. b. u - s t. i a. m. s - r. o. t - t. m. U -

VI.

lyk - ke kan du voer - de det staar aldt i di - ne Hæn - der.

l - k. k. d. v - d. d. s. a. i d - n. H - d.

l - k. k. d. v - d. d. s. a. i d - n. H - d.

Ex. 3

officielle melodi, således at der bliver tale om en slags dobbelt-tonalitet i den folkelige variant.

4. »De stærke jyder«. Efter skoleloven af 1814 blev »de stærke« straffet hårdt for deres fastholden ved Pontoppidans forklaring. Efterhånden fik de friskoler, hvor Pontoppidan måtte bruges, såvel som Kingos salmebog i kirkerne. Endnu i 1964 sang man i Øster Snede kirke efter Kingo, men det understreges, at der blev indført orgler i de fleste af kirkerne i 1910'erne, hvorefter den gamle syngemåde forsvandt. Den er tildels blevet fortsat i hjemmet, men er nu også ved at forsvinde derfra.

KG. 1699 p. 23

I. II.

Je - su sø - de Hu - kom - mel - se giør Glø - de i

Aflæsning
efter
H.M. Christensens
sang
mgt. 1958, 29.

J - s. s - d. H - k - m - s. g. G - d. i

samme
optagelse.

0 Je - su sø - de Je - su dig ske Hier - tens

III.

Hier - tet sig mon - ne te men in - tet sødt kom -

H - t. s. m - n. t. m. i - t. s. k -

Tak e - vir - de - lig som med dit e - get

IV.

mer der - ved naar hand er self saa nær til med,

m. d. v. - n. h. e. s. s. n. t. m.

Kød og Blod saa kær - lig mig be - spi - se lod.

Ex. 4

Eksemplet viser samme sangers udførelse af Jesu søde Hukommelse og O Jesu søde Jesu dig. Den første synges under udde-lingen, den anden straks efter. Sangeren understreger i den sidste med oktavomlægningen i afsnit III ganske bevidst teksten, der udtrykker synderens glæde og tak for den nåde, der er skænket ham gennem nadveren. Stedet synges med særlig kraft og udtryksfuldhed.

De få eksempler har søgt at vise væsentlige træk ved den folkelige Kingosang i musikalsk henseende: rytmeskift, tonali-tetsskift, kraftige formale forenklinger, tonal assimilation, ind-føring af kvartoptakter og dreje- og gennemgangsmelismer. Ingen af disse vigtige omsyngningstræk bekræftes i de tilsva-rende melodiers udvikling indenfor de officielle kilder, og des-uden omsynges tilsyneladende de ældre og de nyere melodier fra KG lige kraftigt i folkelig tradition. Pudsigt nok findes der derimod ofte ligheder mellem Breitendichs koralbog fra 1764 og de folkelige varianter. Eftersom Breitendich ikke fik nogen stor udbredelse, kan man dårligt tænke sig, at dens melodiformer har påvirket menighedssangen, snarere må man omvendt sige, at Breitendich muligvis har benyttet sig af folkelige omsyngnin-ger, men spørgsmålet må foreløbig stå hen.

Med hensyn til melodirepertoiret er vi noget bedre stillede, som allerede tidligere bemærket. Og der er stadig mulighed for at belyse dette problem nærmere, f. eks. ved en nøjere gennem-gang af melodirepertoiret i de »fuldkomne« salmebøger eller ved en undersøgelse af salmemelodiernes anvendelse til verds-lige formål. På Dansk Folkemindesamling er man i 1966 gået i gang med en omfattende registrering af skillingsviserne. Det viser sig, at man i mange tilfælde har benyttet salmemelodier til disse ofte bloddryppende beretninger, såvel Th-melodier som nyere. F. eks. »Kommer til mig sagde Guds Søn« eller: »En op-vækkende / Nye Viise / hvorudi / Misæderen / etc. blev henrettet ved Radbrækning og / lagt paa Steile og Hiul / Synges som: /Nu velan være frisk til Mode / Trykt hos J. R. Thiele.«

De midler, man således må tage i anvendelse ved udredningen af problemerne, er mange og forskelligartede, men måske kan

de, rigtigt kombineret, alligevel bidrage til en mere sammenhængende erkendelse af den folkelige Kingosangs og dermed kirkesangens besynderlige veje.

NOTER

- 1) Flere eksempler kan findes i H. Grüner-Nielsens afhandling: »Degnesang« i festskriftet til museumsforstander H. P. Hansen, Herning. Kbh. 1949.
- 2) Jfr. kgl. befaling af 21/7 1699.
- 3) S. Bindsbøll: »Om en ny Udgave af Kingos Psalmebog«. Kbhvn. 1855.
- 4) Se L. Koch: »Den danske Kirkes Historie. I Aarene 1801–1817«, p. 133–140. Endvidere: »Iris og Hebe« 1802, II og Elle Jensen: »En salmebogsstrid i Lundum«, i *Årbøger udgivet af Hist. Samf. for Århus stift*. 1954.
- 5) Se hertil Jørgen Schultz: »Gudstjeneste og salmevalg« *Dansk Kirkes. Årsskr.* 1963/64.
- 6) Jfr. »Danske Metrikere« I–II Udg. af Arnholtz, Dal og Kabell. 1953/54.
- 7) Ved selv at synge denne salme efter f. eks. Thomissøn (vel at mærke alle vers) opdager man let misforholdet mellem tekst og melodi og ligeledes, at der her også bliver mulighed for variantdannelse. Se i øvrigt også Mogens Pedersøns gennemkomponerede satser til de ældre salmetekster. (Dania sonans I, 1933).
- 8) Erik Dal: »Judichær. Hans værk og hans kilder«. Kbhvn. 1960.
- 9) Han fik som bekendt som et plaster på såret trykkeprivilegiet på bøgerne over 10 år og tilladelse til at sætte sit navn på titelbladet. Heraf navnet: »Kingos salmebog«.
- 10) Jfr. Blochs *Kopibog* p. 225/26. Kgl. bibliot. hskr.samling. Additam. 238 d. 4°.
- 11) Tallene må tages med en smule forbehold.
- 12) Se N. Schjørring: »Det 16. og 17. årh.s verdslige danske visesang« 1950.
- 13) Aflæsningerne af de her anførte optagelser på fonografvalse og på lydband (mgt) er foretaget af denne artikels forfatter. Båndoptageren har i forhold til fonografen flere fordele udover de rent lydtekniske: man kan tage om og derved gøre meddeleren mere tryk over for situationen, og man kan, hvad der er meget vigtigt, optage flere vers af samme salme og således give meddeleren mulighed for at synge sig ind på melodien. Thorkild Knudsens materiale udmærker sig ved at indeholde optagelser med de samme sangere med et

par års mellemrum. Man kan på dette grundlag bedømme traditionens fasthed. Enkelte meddelere sang da ikke blot på samme måde som ved de forrige optagelser, men begyndte endog i nøjagtig samme tonehøjde! I øvrigt viser aflæsningerne en del af de vokale effekter, som hører til *syngemåden*: vilkårligt placerede vejtrækninger, glissandi og for- og efterslag. Især de sidstnævnte er vanskelige at skelne fra, hvad man rytmisk kunne notere som trioler el. punkteringer, melodisk som gennemgangs- eller drejemelismer. Man kan derfor næppe tillægge disse fænomener egtl. omsyngningsværdi; de har nærmest individuel karakter og skifter med situationen og med de forskellige sangeres vokale evner og temperament. Som de væsentlige træk i den folkelige *omsyngning* af de officielle koralbøgers melodiformer indgår formale ombrydninger, ændringer af tonalitet, rytme, toneområde (ambitus) og af vigtige melodiske intervaller, især optakter. Der er her på samme tid tale om en igangværende proces og om en fast lokal tradition.

KOMPONISTEN TIL »DEJLIG ER DEN HIMMEL BLÅ«

*Omkring nogle optegnelser af A. P. Berggreen vedrørende Vartov-sangen.
Af Kamma Wedin.*

Da A. P. Berggreen i 1850 påtog sig at udarbejde en melodisamling til Roskilde Konvents salmebog, var situationen på det kirkemusikalske område meget broget, idet kirkesangens udvikling gennem den første halvdel af det 19. århundrede havde været præget af forskelligartede strømninger.

I Zincks koralbog fra 1801 er den »stive« koralstil gennemført, og endnu i Weyses koralbog fra 1839, der væsentligst er at betragte som en ny udgave af Zincks koralbog, fortsættes denne linie. Tempoet i udførelsen af koralerne var dræbende langsomt og blev yderligere hæmmet af de langt udholdte fermater ved hver linieslutning. Resultatet blev, at menighedssangen i kirkerne efterhånden var forstummet. Et spørgsmål, som var stærkt oppe i tiden omkring århundredets midte, var da også problemet, hvordan man skulle ophjælpe og forbedre sangen i kirkerne. Denne mangel på »levende« kirkesang kan måske være en af forklaringerne på, at interessen for at komponere salmemelodier synes ringe hos de professionelle komponister i dette tidsrum. På få undtagelser nær har kun Weyse og Berggreen i større grad beskæftiget sig med dette område. (Hertil kommer naturligvis Rung, som dog ikke kan regnes med i denne sammenhæng, da hans salmemelodier netop er skrevet til en menighed, hvor der fandtes en levende salmesang, nemlig Vartovmenigheden). Det er ganske betegnende for situationen, at Berggreen – når der ses bort fra hans egne melodier – kun har fundet ialt 16 danske melodier fra denne periode, som

han mente at kunne optage i sin koralbog. Af disse 16 melodier tegner alene Weyse sig for 10, og af dem igen er de 7 hentet fra Ingemanns morgen- og aftensange eller fra de trestemmige sange til skolebrug og kan ikke regnes for egentlige kirkesalmer. Heller ikke Berggreen selv har i tiden før 1850 skrevet mange egentlige kirkesalmer. Flere af hans tidlige salmemelodier er hentet fra større værker, kantater o.l., mens andre oprindeligt bærer betegnelsen »sang«.

Det blev fra en anden kant, »det ny liv« i salmesangen skulle komme. De folkelige vækkelser, der dels var udsprunget blandt »de stærke jyder« på Vejleegnen omkring århundredskiftet og dels havde deres rod i den endnu ældre herrnhutiske vækkelsesbevægelse fra pietismens tid, blussede fra omkring 1830 stærkt op på Sjælland og i hovedstaden. I 1830'erne kom forsamlingsbevægelsen i forbindelse med den første generation af grundtvigsk-orienterede præster. Skønt Grundtvig selv på flere punkter misbilligede det – omend han i kraft af hele sit syn på de kirkelige autoriteter måtte føle en vis sympati med forsamlingsfolkene – kom der et samarbejde i stand, og flere af præsterne begyndte at holde bibellæsninger og deltage i forsamlinger ¹⁾.

I dette miljø voksede efterhånden en levende salmesang frem, som fra midten af 1840'erne videreførtes af menigheden i Varthov. Man får et indtryk af udviklingen i denne salmesang ved at undersøge de vigtigste af de salmesamlinger, som udgaves i denne periode. I 1831 udgav J. Chr. Lindberg, en af de unge teologer, der stod som forbindelsesled mellem »de vakte« og de grundtvigske kredse, en salmesamling, »Zions Harpe«, som var bestemt til brug for »Kalkbrænderi«-forsamlingerne, der holdtes i Lindbergs hjem på Kalkbrænderivej. I denne salmesamling henvises der overalt til koralmelodier, som findes i Zincks koralbog. Udviklingen, herunder ikke mindst Grundtvigs store salmeproduktion, umuliggjorde dog, at man begrænsede sig til kun at benytte traditionelt koralstof. Grundtvig selv var nærmest konservativt indstillet med hensyn til salmemelodier, men dels var han umusikalsk og kunne ikke øve større indflydelse på valget af melodier, dels benyttede han i sin salmedigtning ofte verse-

mål, der ikke tidligere havde været brugt i kirkesangen, og til hvilke der ikke fandtes kirkelige melodier. Fra komponisternes side var der, som omtalt, ikke meget at hente. I L. C. Hagens »Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom«, 1832, illustreres problemet, idet en hel del sange, især af Grundtvig og Kingo, mangler melodiangivelse.

Godt en halv snes år senere, i 1843, udkommer to salmesamlinger, der hver for sig giver et godt billede af udviklingen. I »Rosenkjæden, en Samling af Psalmer og aandelige Sange«, udgivet af J. Chr. Lindberg, er melodianvisningerne vidt forskellige fra anvisningerne i hans 12 år ældre samling »Zions Harpe«. I »Rosenkjæden« henvises der – sideløbende med henvisninger til traditionelle koralmelodier – til folkeviser, fædrelandssange, syngespilsviser, melodier af musikamatører o.s.v. I sit forord benytter Lindberg alle de gængse argumenter til fordel for den »livlige« kirkesang: manglen på brugelige kirkelige melodier, henvisning til tidligere tiders praksis, melodiernes evne til fremfor koralmelodierne at få sangen til at gå »med Liv og Lyst« – og endelig, at disse melodier kun er at betragte som en nødhjælp, indtil de kan blive afløst af bedre. Endvidere omtales det ikke uvæsentlige træk, at musikamatører også bidrog til at udvide melodirepertoiret.

Samme år udkommer 3. udgave af »Gamle og nye Psalmer, udvalgte og lempede efter Tidens Tarv, til Brug i Skolen, Hjemmet eller Kirken«, udgivet af P. Hjort, en mand, der iøvrigt hverken tilhørte forsamlingsbevægelsen eller inderkredsen omkring Grundtvig. Denne samling har et meloditillæg, der rummer en blanding af ældre tiders salmemelodier, pietistiske forsamlingsmelodier og nyere salmemelodier, dels hentet fra L. M. Lindemans meloditillæg i W. A. Wexels »Christelige Psalmer...« fra 1840 (hos Hjort blot betegnet »fra Norge«), dels af musikamatører. Også Hjort udtaler sig i sit forord om melodierne. Han opstiller nogle grundsætninger, der i mangt og meget falder sammen med Lindbergs udtalelser, sanktionerer således brugen af verdslige melodier med henvisning til tidligere praksis. Dog udtaler han, at melodi og tekst såvidt muligt bør stemme overens i »Aand og Karakter«.

I 1839 blev Grundtvig præst ved Vartov Kirke, og i løbet af 1840'erne opstod begrebet »Vartov-sangen«, der i nogen grad skulle komme til at stå som synonym for den »livlige kirkesang« i bred almindelighed. Melodirepertoiret lå i mange henseender på linie med de ovennævnte samlinger, men – som det senere vil fremgå – man synes ikke at være gået helt så vidt i valget af verdslige melodier, som Lindberg var gået i »Rosenkjæden«. Foruden folkeviser og forsamlingsmelodier benyttede man melodier af dannede musikamatører, som tilhørte Grundtvig-kredsen (Cora Nygaard, R. Th. Fenger m. fl.), og endelig fik Henrik Rung stor betydning for Vartovsangen, ikke mindst med sine melodier til Grundtvigs festsalmer, som fra 1845 var begyndt at udkomme i små hefter til de kirkelige fester.

Berggreen kunne ikke sympatisere med den »livlige« kirkesang. Hans mål var, formuleret med hans egne ord: »Opnaelsen af en livligere Kirkesang uden at opgive den kirkelige Charakter«. I forordet til koralbogen, der forelå færdigtrykt i 1853, går han til angreb på brugen af verdslige melodier: »Nogle ere ... slaaede ind paa Veie, som jeg ikke kan ansee for de rette, idet der visselig bør drages en skarp Grændse imellem verdslig og kirkelig Sang. Kirkemelodierne bør altid være folkelige; men Folke-Melodierne ere ikke altid kirkelige«. Uden direkte at nævne det, men med tydelig adresse til bl. a. en samling som »Rosenkjæden« opregner han derpå en række syngespilsviser og -romancer, folkeviser m. m., hvis benyttelse han »kan paavise«. »Hvilken Miskjendelse af Musikens Væsen udtaler sig ikke i en saadan Anordning!«

Det ville ikke ligne den særdeles omhyggelige Berggreen at rette et uunderbygget angreb mod den »livlige« kirkesang. Det viser sig da også, at når han angriber Vartov-sangen, bygger han ikke på andenhandsviden. Han har selv skaffet sig underretning om forholdene. Dette fremgår af nogle optegnelser fra hans hånd, der for nylig er blevet bragt for dagens lys af musikforlægger Dan Fog. Optegnelserne findes nu på Musikvidenskabeligt Institut, Aarhus Universitet.

Det drejer sig om en fortegnelse, nedskrevet på tre små dobbelte nodeark, over 32 melodier (hvoraf 3 er »gengangere«, altså ialt 29 melodier), der benyttedes i Vartov Kirke i 1852. Nogle melodier er noteret ned, mens Berggreen i andre tilfælde nøjes med at henvise til egne eller andres samlinger, hvor disse melodier forekommer. De fleste melodier er forsynet med kommentarer.

Som en art supplement til disse optegnelser kan betragtes et eksemplar af Rungs »Tillæg til Weyses Choralbog«, 1857, som har tilhørt Berggreen og er forsynet med hans egenhærdige kommentarer, ofte med direkte relation til optegnelserne fra Vartov. Dette eksemplar af Rungs tillæg ejes af professor, dr. phil. Jens Peter Larsen, København, og vil blive omtalt i tilknytning til gennemgangen af Vartov-optegnelserne.

Blandt Berggreens efterladenskaber findes endvidere en lille notitsbog (ligesom Vartov-optegnelserne nu på Musikvidenskabeligt Institut, Aarhus), hvori Berggreen har ført en nummeregnet fortegnelse over sine kompositioner. I begyndelsen holder han sig strengt til opnotering af komponerede værker, men fra midten af 1820'erne begynder han at tilføje kommentarer og betragtninger til nogle af værkerne. Efterhånden som hans udgivervirksomhed vokser – og antallet af kompositioner daler – bemærker han undertiden ved et års slutning, hvad han hovedsagelig har beskæftiget sig med, og hvad han har udgivet. Adskillige kompositioner bliver senere forsynet med små bemærkninger, bl. a. om hvor de er trykt. Fortegnelsen er iøvrigt betydelig mere udførlig end kompositionsfortegnelsen i C. Skou's Berggreen-biografi. I denne artikel vil fortegnelsen kun blive citeret for de bemærkningers vedkommende, der tager sigte på Vartov-sangen.

Vartov-optegnelserne lyder som følger (tekst i [ ] er indføjet af mig):

Melodier der bruges i Vartou Kirke
i *Aaret 1852.*

No. 1. *Guds Menighed, syng.* Mel. »Och Jungfrun skulle sig«
See mine Folkemelodier. / Upassende.

Nr. 6. *Møgel paffen de.*
 Mel. of Berggreen | *Refrænderen følger mig at liden om' Dofflyden.*

Nr. 7. *Dørlig er den bligende blaa.*
 Mel. of ~~Berggreen~~ *Refrænderen følger mig at liden om' Dofflyden.*

Nr. 8. *Christ kom op af Døde. Mel. of Ring.*

Nr. 9. *Lofte af Paaskefest. Mel. of Ring.*

Nr. 10. *Til det gode Kors af Gavn. Mel. of Ring.*

No. 2. *Et Barn er fød i Bethlehem.*

See mine Folkemelodier. / Meget passende.

No. 3. *Lovet være den Herre Christ.*

Mel. til Svend Vonveds Vise.

See mine Folkemelodier. / En høist upassende Anvendelse af en Folkemelodie, smagløst forandret, røbende Aandsfattigdom hos den Vartouske Componist.

No. 4. *Julen har Englelyd.*

Den Vartouske Componist har sammensat denne Mel. af

3 Takter af Berggreens Mel.

»Alt reiser Vintren sin hvide Telt«

2 Takter af »Det var i Aaret 1807«

2 Takter af egen naragtig Opfindelse; – og Slutningen af »Jeg snurrer mine Kyllinger to, tre Gange om«

(eller noget Lignende, som jeg ikke veed bestemt at paapege)

Her følger Værket til nøiere Forklaring:

(1) bis

No. 5. *Den yndigste Rose er funden.*

Meget passende.

No. 6. *Velkommen igjen, Guds Engle smaa.*

Mel. af Berggreen. / Beskedenheden forbyder mig at tale om dens Passelighed.

No. 7. *Deilig er den Himmel blaa.*

[Berggreens oprindelige kommentar:]

Mel. af Cora Nygaard. See mine Kirkemelodier. Da jeg er indtaget af Componistinden, har jeg optaget hendes Mel. i min Samling, men dog støttet den til en anden af Weyse. Nu kommer det an paa, hvem man elsker meest!

[Senere er Cora Nygaards navn og den efterfølgende kommentar blevet overstreget og et andet navn indføjet. Berggreens notat lyder herefter:]

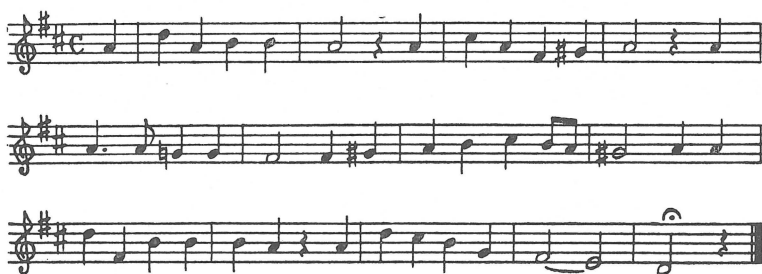
Mel. af forhenv. Havnecontrolleur Meidel.

See mine Kirkemelodier.

No. 8. *Christ stod op af Døde.* Mel. af Rung.

[Melodien optegnet med flg. afvigelser fra formen i Den danske koralbog nr. 259: t. 3,4: h: (DDK:a), t. 6,4: a (DDK:fis)]

No. 9. *Livsalig Paaskedag.* Mel. af Rung.

No. 10. *Tag det sorte Kors af Graven.* Mel. af Rung.

[Melodien optegnet med flg. afvigelser fra formen i DDK 397: t. 9,2: e (DDK: g), t. 11,2: fis (DDK: ais)]

No. 11. *Sin Vogn han gjør af Skyer blaae.* Mel. af Rung.

[Melodien optegnet; identisk med DDK 375]

Anm. At Componisten til No. 8-11 – eller idetmindste 9-11 [tilføjet senere] – har havt til Hensigt at mystificere den Vartouske Menighed, har jeg ikke Ret til at troe; derimod har jeg Componistens skriftlige og mundtlige Ord for, at han ikke har leveret Melodier, der »passede« til Kirken; derimod har han taget et fortræffeligt Maal af de Vartouske Kirkesangere.

No. 12. *Den signede Dag med Fryd vi see.* Mel. af Weyse;
naturligvis fortræffelig; men de Vartouske Folkesangere have troet, at gjøre den mere folkelig ved at omskrive den i 2/4 Takt. Sagen er den: de behøve kun en lille Maalestok for deres Andagt, da de ere Himlen meget nærmere, end vi Andre, som maae synge i 2/2 Takt.

No. 13. *Lyksalig, hvo som frygter Gud.*

Denne Mel. burde synges »Allegretto«, for at dens vistnok oprindelige Bestemmelse som Selskabssang i et gemytligt Lag kunde træde tydeligt frem; – men den er givet et kirkeligt, et andægtigt, et fromt, et Vartousk Præg derved, at man har foreskrevet dens Udførelses-Maade med »Adagio«. Naar man har malet en Gede-buk, kan man strax gjøre den om til en Løve, naar

man blot skriver underneden: en Løve. Det kommer dog kun an paa Troen, og naar man troer, at en Gedebuk er en Løve, saa er det ogsaa en Løve, indtil der kommer en Ra(s)mus Montanus og gjør den til en Gedebuk igjen.

No. 14. *Vær velkommen, Herrens Aar.* Mel. af Rung.

Jeg finder mig ikke opfordret til at tage denne Mel. i Beskyttelse mod Componistens Dom (s. Anm. til No. 8-11).

No. 15. *Der sad en Svend i Mamrelund.*

Efter Mel.'s Charakter at dømme, maa nok den anden Linie hedde: – Han længtes at komme i Jomfrubuur.

No. 16. *Kirken er som Himmerige.* Mel. »O sanctissima«. Er Himlen ikke mere eftergiven mod Syndere, end denne Mel. mod disse Ord, saa seer det galt ud for Vartou-Sangerne.

No. 17. *Her vil ties, her vil bies.*

See Mel. i Hjorts Psalmer, Pag. 345; passer aldeles ikke til Psalmens Form saa lidt som til dens Aand. Er rimeligvis en gl. Selskabsmelodie.

[En tidligere kommentar er her overstreget. Jeg har kun delvis kunnet tyde den: . . . Melodien ikke i samme Aand som denne, saa var denne ikke saa forskjellig fra de øvrige Vartouske Melodier, at man næsten ikke skulde troe, at den var . . . af noget . . . Men det er den da heller ikke.]

No. 18. *Giv mig Gud en Psalmetunge.*

See Mel. i Hjorts Ps., Pag. 323. – Melodien er »fra Norge«, maadelig nok, dog bedre end Melodierne fra Vartou [oprindelig »ikke meget bedre end Melodierne fra Vartou«; dette er overstreget, og ordene »maadelig nok, dog« er indført.]

No. 18. *Giv mig, Gud, en Psalmetunge.* [Gentages af Berggreen].

(Mel. i Hjorts Psalmer, Pag. 323).

[Her følger en overstreget kommentar, som ikke kan tydes.]

No. 19. *Kirken den er et gammelt Huus.*

(See Hjorts Psalmer Pag. 334). En meget [ordet »meget« er senere overstreget] god, vist meget gammel norsk Folkemelodie; men ikke i Stiil af en Ps. Mel. (ialt Fald ikke i den danske Psalmestiil) og dertil vanskelig at synge.

[Af kommentarerne til nr. 18 og 19 fremgår det, at Berggreen ikke har kendt Wexels »Christelige Psalmer«, 1840, i hvert fald ikke meloditillægget bag i bogen. Dette bekræftes yderligere derved, at Berggreen ved optagelsen af »Kirken den er et gammelt Huus« i 2. udgave af sin koralbog blot meddeler, at melodien er norsk og findes hos Hjort. Først fra 3. udgave nævnes Lindeman som komponist.]

No. 20. *Naar mit Øie, træt af Møie.*

(See Hjorts Ps. Pg. 331), en eensformig, karakterløs Mel., men [skal vist være »med«] et for en Menighed vanskeligt, 3 Gange tilbagevendende Septimspring.

No. 21. *Glæden hun er født i Dag.*

Andante

Denne Mel. skulde jeg næsten troe er fra Island. Man har der nogle træde Melodier, der blot angiver Rime-riets Fodskifte, som ganske ere i den Form.

[Det er ret forbløffende, at Berggreen ikke kender denne førreformatorske melodi. Endnu i sit eksemplar af Rungs tillæg 1857 noterer han, at det er en islandsk melodi.]

No. 22. *Hvor salig er den lille Flok*

(s. Hjorts Ps. Pag. 329). En triviel Selskabsvise-Melodie.

No. 23. *Apostlene sad i Jerusalem.*

Mel. »Hr. Zinclar drog over salten Hav« See mine Folkemelodier. (See Mel. under No. 28 her nedfr.)

No. 24. *Reis op dit Hoved al Christenhed.*

Fra den 9de Takt en fuld Mands Modulation; thi han kan tydeligt nok ikke styre sin Tunge eller Stemme.

No. 25. *En Sædemand gik ud at saae.*

Mel. Jeg veed et evigt Himmerig, med Vartousk Sands og Frihed omgjort («ændret», »lempet«), s. mine Folkemelodier og mine Kirkesange.

[Her er Berggreen vel streng mod »de Vartouske Kirkesangere«, jfr. de mange eksisterende varianter af denne folkemelodi.]

No. 26. *Kirken er som Himmerige.*

Mel. O sanctissima; Cæsuren i Verset aldeles ikke stemmende med den i Mel.

No. 27. *O Jesus, søde Jesus dig.*

[Melodien optegnet; identisk med nr. 13]

Efter en Anm. paa det Blad, hvorefter Mel. her er afskrevet, er den bestemt at bruges i stedet for Mel. »Jesu, søde Ihukommelse«. Mel. har ganske Charakteren af de for 50 Aar [her mangler vist orden »siden«] brugte Bordsange; men – der burde dog være lidt Forskjel paa de Viser, der synges omkring det med den rygende Punschebolle forsynede Aftensbord og dem, der synges ved Herrens Bord.

No. 28. *Apostlene sad i Jerusalem.*

(3: Hr. Zinclars Vise)

No. 29. *Var I ikke Gallilæer.*

Pastor Balle.

No. 30. *Blomstre som en Rosengaard.*

(♩: Evig Naturen)

Andante con moto

No. 31. *Jesus, Christus, Frelsermanden.*

Indholdsløs.

No. 32. *Med Straalekrands om Tinde.*

Passende til Brug for en Vægter.

Det kan vist betragtes som givet, at Berggreen har gjort disse optegnelser i 1852. Alene overskriften tyder stærkt på dette: Berggreen benytter præsensformen »bruges i 1852«. Det er

desuden rimeligt at antage, at han har søgt oplysninger om Vartovsangen, inden koralbogsarbejdet var så vidt fremskredet, at trykningen kunne begynde, hvilket iflg. Berggreens meddelelse i kompositionsfortegnelsen sker i 1852. Det ser også ud til, at Berggreen har benyttet disse optegnelser under udarbejdelsen af indledningen til koralbogen; f. eks. er ytringerne om Rungs »skriftlige og mundtlige ord« om sine melodier næsten ordret ens i optegnelserne og indledningen. Det er således rimeligst at antage, at notaterne er fra 1852, og det kan i hvert fald siges med sikkerhed, at de ikke kan være senere end oktober 1853, hvor koralbogen udkom. Allerede i 1. udgave meddeler Berggreen nemlig, at melodien til »Deilig er den Himmel blaa« er komponeret af »en gammel Mand, der ellers aldrig har givet sig af med Composition«, og i optegnelserne er navnet på denne »gamle mand« først tilføjet senere. Oprindeligt tror Berggreen, at komponisten er Cora Nygaard. Optegnelserne må altså være blevet til så tidligt, at Berggreen har kunnet nå dels at blive klar over, at Cora Nygaard *ikke* havde komponeret »Deilig er den Himmel blaa«, dels at rette denne fejltagelse i koralbogen.

På den anden side har optegnelserne næppe fundet sted meget tidligere end anden halvdel af 1852. Berggreen henviser et par steder til sin samling af kirkemelodier (under nr. 7 og nr. 25), som iflg. hans kompositionsfortegnelse først forelå nogenlunde færdig i juli 1852. Dette kan dog ikke tages som noget egentligt bevis, idet han i samme kompositionsfortegnelse allerede i 1850 betegner arbejdet med koralbogen som »betydeligt fremrykket«. Af større betydning er anmærkningen efter nr. 11, hvor Berggreen skriver, at han har Rungs skriftlige og mundtlige ord for, at denne ikke har leveret salmer, der passede til kirken. Dette *skriftlige* ord er formodentlig en hentydning til et brev fra Rung til Berggreen, dateret 29. april 1852 (Kgl. Bibl. NKS 3218), hvor Rung skriver flg.: »Saaledes som medfølgende Psalmer bør det *ikke* være. Jeg sender Dem desuagtet Melodierne for at De kan see min Beredvillighed til [at] opfylde Deres Ønsker. / Julesangen har for mange Ord for mig; componeret paa vanlig Viis maatte den jo aldrig faae

Ende. Den anden Psalme vil man synes godt om i Grundtvigs Menighed. / Til Slutning har jeg endnu at tilføie, at der paa ingen Maade paaligger Dem nogen Tvang med Hensyn til Afbenyttelsen ...«

Berggreen nævner i optegnelserne intet om, hvorledes han er blevet i stand til at optegne disse melodier fra Vartov-repertoiret. En enkelt antydning findes dog i kommentaren til nr. 27, hvor han taler om »det Blad, hvorefter Mel. her er afskrevet«. En bemærkning i hans eksemplar af Rungs tillæg fra 1857 i forbindelse med »Med Straalekrands om Tinde« synes at uddybe dette nærmere. Berggreen noterer her: »En anden Mel. end den fra Vartov til Indøvelse med Choret tidligere opgivet, og af Hr. Schytte meddelte«. Berggreen har altså åbenbart lånt nogle melodioptegnelser, som var udarbejdet til brug for indøvelse med koret i Vartov, og skrevet af efter dem. Hvem den omtalte hr. Schytte var, vides ikke. Navnet er jo ikke ukendt i dansk musikliv. Der er rent teoretisk intet i vejen for, at det kan dreje sig om pianisten Ludvig Schyttes ældre broder, musikanmelderen Henrik Vissing Schytte, der i 1852 var 25 år gammel.

Det, man først hefter sig ved under gennemlæsningen af disse optegnelser, er naturligvis Berggreens kommentar til nr. 7 »Deilig er den Himmel blaa«. Hidtil har man måttet nøjes med Berggreens oplysning i koralbogen om, at melodien er »componeret omtrent 1840 af en gammel Mand, der ellers aldrig har givet sig af med Composition«. Her meddeler han navnet på den gamle mand.

»Den gamle mand« er altså forhenværende havnekontrollør Meidel (eller Meidell, som navnet de fleste steder staves). Hans fulde navn er Jacob Gerhard Meidell. I den københavnske vejviser for årene op til 1846 står han opført som: Meidel, J. G. Capitain og Havnecontrolleur. I 1847 opføres han som Capitain og forh. Havnecontrolleur og har altså omkring 1846/47 trukket sig tilbage. Fra og med 1856 staves hans navn i vejviseren »Meidell«.

J. G. Meidell er nordmand, født i Bergens stift, og tilhører en gammel, vidt forgrenet slægt, der blandt sine medlemmer tæller en del officerer. I A. T. Gløersen: »Slægten Meidell i Norge og Danmark med nærstaaende Linier . . .«, bd. I-II«, Kristiania 1900-1903, meddeles følgende (I, s. 69):

»Jacob Gerhard Meidell, Kaptein i den danske Hær, f. paa Flesje 1778²), 7 Aug. † i Kjøbenhavn 1857, . . . Omtr. 16 Aar gml. sendtes han til Kjøbenhavn forat gennemgaa Landkadetakademiet. Han blev Fønrik 1797, 30 Juni. Sec.-Løitnant 1802, 17 Nov., Pr.-Løitnant 1807, 20 Marts, Kaptein og Kompanichef 1808, 8 Marts; erholdt Afsked i Naade fra Krigstjenesten 1816, 25 Jan. Han indtraadte i Toldvæsenet og var mange Aar Toldkontrollør i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han forblev, indtil han et halvt Snes Aar før sin Død aftraadte med Pension. Han var en af de 2 Officerer af Navnet Meidell, der ved Rigerens Adskillelse forblev i Danmark til sin Død. Ligesom sin yngre ugifte Broder, daværende Kaptein Christian Garup M., at vende tilbage til Norge aldeles paa det Uvisse, var ganske ugjærligt for ham, der i 1814 havde Hustru og 4 Børn.

Gift 1805, 2 April, med *Salome Louise Molberg*, f. i Norge 1871 [skal være 1781], 10 Okt., † i Kjøbenhavn 1845, 17 Maj.«

Det oplyses endvidere, at der i ægteskabet fandtes 4 børn, døtrene Sylvia Dorthea Marie M. og Gerhardine Mathea M., samt sønnerne Jacob Christian M., der var forstmand, og Conrad Gran Barclay M., senere justitsråd og R.D. Begge døtre forblev ugifte, og af sønnerne efterlod kun den yngste – justitsråden – sig en datter, der døde ugift. Der eksisterer således ingen direkte efterkommere af J. G. Meidell idag.

Meddelelsen hos Gløersen er ikke helt korrekt. Som dødsår er anført 1857, datoen ukendt og erstattet af . . . I virkeligheden døde J. G. Meidell først den 9/1 1859, hvilket fremgår af hvidebog 31, Landsarkivet. Hans fødselsår synes derimod at være rigtigt angivet, idet hans alder ved folketællingen 1845³) opgives som 66 år. I folketællingen 1850⁴) opgives hans alder

til 72. Den tilsyneladende uoverensstemmelse på 1 år kan let forklares. Folketællingerne skete pr. 1. februar, og Meidell var iflg. Gløersen født i august. I 1845 er der ved aldersopgivelsen formodentligt tænkt på det fyldte år, mens opgivelsen i 1850 skal forstås således, at Meidell »var i sit 72. år«.

Den fejlagtige opgivelse af hustruens fødselsår til 1871 skyldes en cifferombytning. Årtallet skal være 1781, hvilket fremgår af den ovennævnte folketælling fra 1845, hvor hendes alder er opgivet til 64 år.

Komponisten til »Deilig er den Himmel blaa« var således en agtværdig, borgerlig embedsmand af god familie. En af hans sønner, den senere justitsråd C. G. B. Meidell, var på den tid, hvor Berggreens koralbog udkom, sekretær hos enkedronningen. Meidell har formodentlig ikke ønsket, at det skulle blive offentligt kendt, at han – ifgl. Berggreen rent undtagelsesvis – havde syslet lidt med komposition. Han har rimeligvis ikke fundet det ganske passende, og Berggreen har derfor nøjedes med meddelelsen om »den gamle Mand«. Det ville sikkert have forbløffet Meidell at erfare, at hans melodi skulle blive og endnu idag er en af vore mest kendte og yndede julemelodier og har stillet Weyses melodi i skygge i den almindelige bevidsthed. Det er umuligt at sige, om Meidell har været tilstrækkelig musikkynndig til selv at foretage en udsættelse af melodien. Den udsættelse, Berggreen bringer i sin koralbog, er for øvrigt både enklere og bedre end den hos Rung forekommende. I optegnelserne meddeler Berggreen ikke melodien, men nøjes med at henvise til sine kirkemelodier. Af en kommentar i Berggreens eksemplar af Rungs tillæg fremgår det, at Berggreen har ændret lidt på melodien i sin koralbog. Om næstsidste takt noterer han: »opr. h a«. Der lyser en stille triumferen ud af fortsættelsen: »(efter mig g e!)«. Rung bringer nemlig samme form som den i Berggreens koralbog.

Meidells melodi findes trykt allerede 1846 i H. Chr. Hansen: »Kortfattet Musikkære for Børn med lette Syngeøvelser og flerstemmige Sange til Skolebrug«, her med fejlagtig angivelse af Weyse som komponisten. Melodien har iøvrigt her samme form i næstsidste takt som hos Berggreen (her F-dur, hos Berggreen

D-dur), og det er således ikke helt berettiget, når Berggreen skriver »efter mig«. Engageret som han var i skolesangen, har han formodentlig kendt H. Chr. Hansens musiklære.

Interessen af Berggreens optegnelser er dog langt fra udtømt med meddelelsen om komponisten til »Dejlig er den himmel blå«. Rungs tillæg til Weyses koralbog fra 1857 er den første melodibog til Grundtvigs »Fest-Psalmer«, der første gang udkom samlet i 1850, og som blev benyttet i Vartov Kirke. Før tiden før 1857 har man hidtil måttet nøjes med at gisne om melodirepertoiret i selve Vartov Kirke ud fra de melodier – eller melodihenvisninger – der forekommer i samlinger som P. Hjorts »Gamle og nye Psalmer«, 3. udg. 1843, J. Chr. Lindbergs »Rosenkjæden«, 1843, P. O. Boisens »Bibelske og Kirkehistoriske Psalmer og Sange«, 1853, m. fl. (der vistnok overhovedet ikke benyttedes i Vartov Kirke) – samt naturligvis brødrene Fengers små salmehefter til jul, påske og pinse fra midten af 1840'erne. Med disse optegnelser fra Berggreens hånd har man et vidnesbyrd om en del af repertoiret i Vartov Kirke allerede i 1852, altså 5 år før Rungs tillæg udkommer.

Dette medfører bl. a., at det kan fastslås, at Rungs melodi til »Vær velkommen, Herrens Aar« er komponeret senest i 1852, idet den optræder i optegnelserne. I modsætning til melodier som »Livsalig Paaskedag«, »Tag det sorte Kors af Graven« og »Sin Vogn han gjør af Skyer blaae«, hvor man kender udtalelser, der godtgør, hvornår disse melodier første gang er benyttet, har det tidligste vidnesbyrd om »Vær velkommen, Herrens Aar« hidtil været dens forekomst i Rungs tillæg fra 1857. Melodien til »Christ stod op af Døde« trykkes i Dansk Kirketidende, 1853, men er altså mindst eet år ældre, da også denne findes i Berggreens optegnelser.

En sammenligning mellem melodirepertoiret i Rungs tillæg og Berggreens optegnelser viser, at de melodier, Rung optager i den del af tillægget, der kaldes »Melodier til Fest-Psalmer«, i store træk falder sammen med Berggreens optegnelser, mens – på enkelt undtagelse nær – ingen af de melodier, Rung bringer

i afdelingen »Melodier til 'Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt', findes i Berggreens optegnelser. Undtagelsen er »O sanctissima«-melodien, der iflg. optegnelserne benyttedes til »Kirken er som Himmerige«, men i Rungs tillæg til »Dyb af Kjærlighed«, den samme tekst, til hvilken Berggreen har optaget melodien i sin koralbog.

8 af de 30 melodier i Rungs »Melodier til Fest-Psalmer« forekommer ikke i Berggreens optegnelser. To af disse 8 melodier er optaget i stedet for tidligere benyttede, nemlig Balles »Kirken er som Himmerige«, hvor som nævnt Berggreen-optegnelserne har »O santissima«-melodien til denne tekst, og Weyses »Med Straalekrands om Tinde«, hvor Berggreen-optegnelserne har den gamle melodi fra Arrebo til »O Jesu, for din Pine« – iøvrigt i koralform. Om Schulz' melodi til »Fra Himlen kom« = »Her komme, Jesu, dine smaa« og Balles til »Vorherres Jesu Mindefest« = »Det kimer nu« har været benyttet i Vartov i 1852 og blot ikke er kommet med i Berggreens optegnelser, får stå hen. De øvrige 4 melodier, som ikke findes i optegnelserne, kan være komponeret efter 1852. Om Rungs melodi til »Med sin Alabasterkrukke« noterer Berggreen i sit eksemplar af Rungs tillæg: »Aldeles i Stiil med min Mel., eller egentlig sammensat af min Mel. og 'Herre, jeg har handlet ilde', og om Kalhauges melodi til »Urolige Hjerte« skriver han: »Paa denne Mel. synes min til »Far, Verden, farvel«, at have haft nogen Indflydelse«. Dette viser tydeligt, at Berggreen selv anser disse to melodier for komponeret efter hans egne, der begge er fra 1852.

6 af de melodier, Berggreen meddeler i optegnelserne, optages ikke af Rung. Det drejer sig om flg. melodier: nr. 6 »Velkommen igjen, Guds Engle smaa« (som forholdet mellem Berggreen og Rung udviklede sig, er det let forståeligt, at Rung ikke følte sig foranlediget til at optage en melodi af Berggreen), nr. 15 »Der sad en Svend i Mamrelund«, nr. 25 »En Sædemand gik ud at saae« = »Jeg ved et evigt Himmerig«, som findes i Weyses koralbog, omend i koralform, nr. 30 »Blomstre som en Rosengaard« = »Integer vitæ«, nr. 31 »Jesus, Christus, Frelsermanden« = »Kom, o kom, du Aand som giver«, som findes hos Weyse i nøjagtig samme form, og nr. 32 »Med Straale-

krands om Tinde« = »O Jesu, for din Pine«. Som omtalt erstat-
tes denne melodi med en anden af Weyse.

I forordet til sit tillæg udtaler Rung, at det har været hans opgave at give melodierne en »saa sikker og regelbunden Form, som Melodierne selv paa nogen Maade tillod« – et arbejde, som har kostet ham »megen Tid og Flid«. En sammenligning mellem de melodier, Berggreen har noteret ned i sine optegnelser, og melodierne hos Rung viser kun små forskelle, der endda i flere tilfælde kan skyldes skrivefejl fra Berggreens side. Sandsynligvis har Rung især ofret den »megen Tid og Flid« på udsættelserne.

Som bekendt blev Berggreens koralbog årsag til en polemik, der hovedsagelig blev ført mellem Berggreen og Rung. Sagen er ret indgående fremstillet i såvel Skous Berggreens-biografi som Thranes bog om »Cæciliaforeningen og dens Stifter«. Jeg skal derfor ikke her give nogen længere redegørelse for udviklingen i denne strid, blot understrege, at der efterhånden opstod det paradoks, at Berggreen, som i indledningen til sin koralbog taler stærkt mod brugen af verdslige melodier, som holder på, at det gamle må fastholdes, at man må bevare den kirkelige karakter, og hvis koralbog er præget af mådehold over for det ny, et mådehold, der går igen i hans egne melodier, – at han kom til at stå som kritiker af det gamle, nærmere betegnet Weyses koralbog, og som forkæmper for det ny, mens Rung fremstod som forsvarer af Weyse og det, denne stod for, og dadlede Berggreen for misrøgt af det gamle melodistof og ukirkelighed i det nye – incl. Berggreens egne melodier, – et nok så besynderligt standpunkt, når man tænker på det tillæg til Weyses koralbog, som Rung selv – dog ikke uden betænkeligheder – udgav i 1857. Rung og Berggreen blev senere forsonet, men stridighederne forsatte og havde ved Laubs fremtræden i 1880'erne – som Povl Hamburger udtrykker det i sin Laub-biografi – »rundt taget nået trediveårskrigen varighed, med hvilken berømt fejde der for øvrigt også bestod den lighed, at efterhånden vidste i grunden ingen, hvorefter man sloges og med hvilket håndgribeligt formål«.

En særlig betydning i denne forbindelse har optegnelserne derved, at de uddyber vort kendskab til Berggreens syn på Vartov-sangen – i 1852, før koralbogen fremkaldte striden mellem ham og Rung. Ganske vist får man et ret klart indtryk af Berggreens synspunkter på dette område gennem hans udtalelser i koralbogens forord; men hans angreb er her holdt i større almindelighed og er ikke specielt rettet mod sangen i Vartov Kirke – omend adressen også hertil er tydelig nok og i høj grad bidrog til at skabe og uddybe kløften mellem Berggreen og grundtvigianerne.

Sammenholder man optegnelserne med Berggreens udtalelser i koralbogens indledning, ser man, at hans opregning på side VII i koralbogen af verdslige melodier (»Her ved Havets aabne Bredder«, »Duftende Enge og kornrige Vange«, »Hold Lampen tændt, sy Tøfler, Sko« o. s. v.) næppe kan være hentet fra repertoiret i Vartov, men må stamme fra samlinger som »Rosenkjæden«. Angrebet er altså her snarere rettet mod de gudelige forsamlinger, der ganske vist i nogle tilfælde havde tilknytning til de grundtvigske kredse (der var således flere af de præster, der tilhørte kredsen omkring Grundtvig, der selv holdt forsamlinger, og også forfatteren til »Rosenkjæden«, J. C. Lindberg, var ivrig Grundtvigtilhænger), men som dog ikke må forveksles med selve Vartov. Derimod er det åbenbart, at Berggreen på side IX taler om sagen i Vartov. Han nævner her melodierne til »Och Jungfrun hon skulle« og Svend Vonveds vise, ligesom fodnote ²⁾ er direkte inspireret af anmærkningen efter nr. 11 i optegnelserne (ytringerne om Rungs skriftlige og mundtlige ord vedrørende dennes kirke-melodier).

Optegnelserne taler deres tydelige sprog om Berggreens syn på Vartov-sangen. De forstærker hans udtalelser i koralbogens forord, viser hans modvilje mod brugen af verdslige melodier, understreger, at når hans idé er opnåelsen af en *livligere* kirkesang, så mener han ikke hermed en *lystig* kirkesang, men at vægten i lige så høj grad må lægges på den anden halvdel af hans formulering af »ideen«, nemlig kravet om bevarelsen af den kirkelige karakter (at Berggreen selv står usikker over for,

hvad dette begreb indebærer, er en anden sag). Det fremgår også, at Berggreen ikke er nogen beundrer af Rung som salmekomponist; men om personlig uvilje mod ham er der på ingen måde tale, omend han i disse – private – optegnelser ikke er slet så elskværdig som i koralbogens indledning, hvor Rung omtales som en »talentfuld Componist«.

Der er mærkbar forskel på tonen i Vartov-optegnelserne på den ene side og kompositionsfortegnelsens kommentarer fra 1855 og årene fremefter samt bemærkningerne i Berggreens eksemplar af Rungs tillæg på den anden side. Vartov-optegnelserne viser, at Berggreen – foruden den skarpe pen, man også kender fra hans trykte skrifter – var i besiddelse af både vid og humoristisk sans. I kommentarerne i kompositionsfortegnelsen fortrænges disse træk af bitterhed over angrebene på koralbogen og skarpe udfald mod Rung. Således skriver han ved udgangen af 1855:

»Kun Lidet er vel her indført; men dog ikke saa Lidet gjort baade med Hensyn til Psalmevæsenet, som Folkesangene (hvis 4d: Bind sluttedes i Septbr.; hvormed jeg foreløbig maa standse Udgivelsen, indtil nogen offentlig Understøttelse sætter mig istand til Fortsættelsen), hvortil Mskpt. bestandig voxer. – Jeg kunde vel ogsaa mellem mine Arbejder indføre de to Piecer, jeg har udgivet imod Syngemester (ikke derfor Mestersanger) Rung, som Svar paa hans Angreb paa mit Psalmeværk, nemlig *»Belysning af et Angreb paa mit Psalmeværk«* og *»Yderligere Belysning af Angrebet paa mit Psalmeværk«*. Et Angreb, hvorfor man mener, at jeg bør være Hr. Rung meget forbunden. I ethvert Tilfælde haaber jeg at være gaaet ud af denne Strid saaledes, at Hr. R. ikke skal behøve at forbinde mig. Han kan have nok at gjøre med at passe de Saar, han selv har hentet sig. En lille Tue kan vælte et stort Læs, og det seer virkelig ud, som Hr. R. er væltet med sit Læs af flotte Operaer over mit Psalmeopus. Hans »Resignation« (s. »Dansk Kirketidende«, det sidste Nr. for 1855) er en Designation for ham, til at blive, hvor han er, – i Skidtet.«

I slutningen af 1858 noterer han:

»I det sidste Aars Tid stærkt beskjæftiget med nye Udgaver af flere af mine Skolesanghefter og Ps. Melodierne i alle 3 Udsætninger.

Forresten er det da ikke Grundtvig eller hans Tilhængeres Skyld, om *min* »Himmel er blaa«; thi hvad jeg af Fortrædeligheder har havt at kæmpe med i de sidste Aar har egentlig været de, som Partiet med den tanke- og karakterløse [herover er (vistnok senere) skrevet: »alt for föielige«] Rung som Anfører, har søgt at paaføre mig; men efter at disse Skyer gjentagne Gange ere adspredte – jeg tør sige – af Sandhedens Straaler, er min Himmel trods mine Fjenders Bestræbelser bleven mere klar end nogensinde før. Jeg skal vel vide ikke at hovmode mig deraf; men Noget maa man antage for Sandt og Noget for Løgn, og det sidste maa man bestride af Sandhedskjærlighed, ikke glemmende, at om man ogsaa kan adspredde Løgnens Taa-ger, er det dog langtfra at man tør troe, at den *rene* Sandhed er kommen til Gjennembrud ved Ens Bestræbelser.«

Endnu så sent som i 1863 kommer Berggreens holdning til Vartov-sangen til udtryk i kompositionsfortegnelsen. Anledningen er kompositionen af en ny melodi til 3. udgave af koralbogen. Berggreen skriver her:

»No. 377. »Giv mig, Gud, en Psalmetunge«, af Grundtvig. Egentlig passer ikke denne Text, maaske endnu mindre end »Amen raabe hver en Tunge«, til Composition; men man har ønsket en Mel. dertil i den snart udkommende 3die Udg. af Psalme-Hovedværket; og da jeg vistnok af ganske Hjerter beder Gud om »en Psalmetunge«, saa har jeg iaften (d. 13de Juni) sat en Mel. dertil. Det er ellers efter mit Forslag, at de to nævnte Texter staae i Psbg. udenfor Rækken af Psalme-Nummere; *men man har villet synge dem, og har sunget dem og synger dem paa forfærdelige Melodier.* Jeg tænkte da, ved kirkeligere Mel. at kunde holde Sindet i en mere passende Stemning; men – naar Texten blot er af Grundtvig, saa spørger Grundtvigianerne ikke om Melodiens kirkelige Charakter, den kan vige af fra Kirkens Grund saameget den vil; derfor kan det jo være meget tvivlsomt, om mine Mel. kan fortrænge de forhaand-

værende. Den til »Amen« [anført i kompositionsfortegnelsen som komponeret 24/8 1859] har dog alt begyndt at gjøre sig gjældende, og paa sine Steder fortrængt den brugelige »To-tuurs-Mel.«: C 1 5 | 3 1 | 5¹ 4⁶ | o.s.v. (Selv til en saadan Anm., Hr. Malling! kan nok de sølle Tal bruges!)«

På linie med disse udtalelser ligger en række af de bemærkninger, Berggreen har indføjet i sit eksemplar af Rungs tillæg. Ved flere melodier, hvor Rung har begået de samme »forsyndelser«, som han tidligere har bebrejdet Berggreen, citerer Berggreen således uddrag af Rungs angreb, f. eks. ved nr. 134 »Op, thi Dagen nu frembryder«: »2 og 2 eens Noder med samme Accord« eller nr. 219 »Hør vor Helligaftens Bøn«: »en Septim, som ikke bliver opløst«. Ved nr. 632 »Vor Herres Jesu Mindefest« noterer Berggreen i forbindelse med tenorstemmens føring i næstsidste takt: »NB efter mig! (Havde Hr. R. vidst det!)«. Som endnu et eksempel kan nævnes bemærkningen efter den sidste melodi i Rungs tillæg, »Den lyse Dag forgangen er«, hvor Rung i en fodnote skriver: »Omendskjønt der ingen Psalme findes i nogen af Psalmebøgerne, som passer til denne Melodie, har jeg dog troet at burde optage den«. Herunder noterer Berggreen: »NB Dog »undrede« Hr. R. sig over, at jeg ikke havde optaget *denne* Mel. til den i Conv. Psbg. staaende Text!!«

Endelig afrundes dette mere »private« billede af Berggreens forhold til Vartov-sangen og Rung af de tilføjelser, Berggreen i sin alderdom har gjort til de ovenfor citerede kommentarer, han i 1855 og 1858 indførte i kompositionsfortegnelsen. Han skriver her henholdsvis »Det Foregaaende er skrevet under Kampen. Rung og jeg bleve Gud ske Lov forsonede førend hans Død. I det mindste overvandt jeg Uvillien imod ham« og »Siden jeg skrev dette, har Rung og jeg mødt hinanden med Venlighed (1871)«.

NOTER:

- 1) Jfr. »Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede«. Udg. af Institutet for Dansk Kirkehistorie under redaktion af Anders Pontoppidan Thyssen. Bd. I-II, Kbh. 1960-61. Se også

P. G. Lindhardt: »Grundtvig«, Kbh. 1964, og Kaj Baagø: »Magister Jacob Christian Lindberg«, Kbh. 1958.

- 2) Iflg. slægtstavle, ligeledes meddelt hos Gløersen, er hans forældre kaptajn Jacob Gerhard Meidell (1736–1796) og Birgitte Munthe Finde (1756–1789).
- 3) Kbh. Sct. Annæ Øster sogn, Nyhavn 17, 1. sal.
- 4) Kbh. Sct. Annæ Øster sogn, Toldbodgade 50–51.

MED MUNDEN FULD AF JORD

Af Jørgen Schultz

Så drastisk vil det gå kejsere og paver: alt medens Gud dækker et bugnende bord for de hungrige, ender de stoltes vej uundgåeligt der, hvor kistelåget synker ned over dem, og den sammenskridende jord fylder deres mund, medens de hjælpeløse må ligge udstrakte på ryggen. Så først har de store fået nok af denne verdens gods! Jo, menneskenes mund skal nok blive fuld. Vi må vide, at den vil blive så fuld, at der ingen plads bliver tilovers i den for store ord, som vi måske nu taler om os selv og vores fremtidsudsigter. Der er ikke anden fremtid for et menneske end enten som hungrig og fortabt at få sin mund fyldt – og sit hjerte mættet – af de gode gaver, Gud dækker bord med kun for hungrige og fortabte, eller –om en i stolthed anser sig at være for velforsynet til at lade sig bespise som fattig – døden. Ikke andet end døden.

Udtrykket »gaber munden fuld af jord« er fra Aastrups salme »Samler jer til kirkegang« (U.S. 30)*) skrevet over Maria lovsang. Og så særpræget udtrykket er, er det karakteristisk både for Aastrup selv, hans poesi og hans menneskesyn. Der er lidenskab i det og i den måde, det tager vores ære og vores egne muligheder fra os. Og det er en lidenskab, som ikke kan slippe tanken om døden. Døden er det hårde ord. Den siver ned i livet, får det til at hensmuldre og gå i forfald, omdanner det til bitterhed, kulde, øde og goldhed – som om vi havde ingen Gud! – og lokker os til at gå vores egne veje, travle med at sikre os livet og nyde det.

---

*) Udvalgte Salmer af K. L. Aastrup. København 1966.

Da blev vore glæder os bitre,
vort liv blev os øde og goldt;
da måtte det alt forvitre,
hvad vi har for grundfast holdt.

(U.S. 3,2)

Aldrig lykkes det os at vinde andet end død. Derfor er påskelørdag, mørk som den er af dødens skygge, vores dag, den vi er bundet til, den onde, grå, træge, glædesløse stilstands dag.

Dens hvile er en dødsens ro,
hvor ej er mer at gøre,
med udslukt håb og visnet tro
og ingen trøst at høre.

(U. S. 21,4)

Og der er ikke andet at sige om vores mulighed og fremtid end dette:

Så er det da en nådes-sag,
hvad der af mig skal blive,
om Herren gør en Påskedag
og kalder dødt til live.

(U. S. 21,9)

Så skal da denne nådes-sag forkyndes: at Herren *har* gjort en påskedag ud af Jesu langfredag og af vores påskelørdag. Det er evangeliets »sære« ord, der lyder, så vi glemmer at græde, og denne tid gøres til en salig tid. Det er evangeliets ord, hvori Gud har givet de døde en fremtid.

Da takker vi for livet,
vor Fader, og vi tror:
de døde du har givet
en fremtid i dit ord.

(U. S. 44,8)

Og ve, hvad der står det ord i vejen. Væk med kejsere og paver – og kirken med, om den ved from tale, giver sig selv nogen ære eller foretrukken plads. Nej, Guds kirke hører selv hjemme mellem jordens fattige og har at blive på denne plads,

uden fortumlede, himmelstormende oplevelser, uden sikret salighed, åben for træk og vejr, uden værn i verden, delende kår med alle arme og uden anden rigdom end disse arme: at måtte høre Guds nådes-ord uden selv at skulle være nogen ting andet end benådet.

»Os livet er velsignet nu, / fordi Guds Søn har levet.« (U. S. 1,5). Det er prægnant sagt. Det velsignede menneskeliv er et skæbnefællesskab mellem Jesus og mig. Han delte mine kår, min kulde, min grav – og jeg skal med ham dele hans kår, hans arv, hans opstandelse.

Det er dette menneskeliv, som han delte med mig, som det drejer sig om: livet, som på grund af døden var lagt øde i kulde og håbløshed – og livet, som på grund af evangeliet er blevet vores lykkelige hjem (U. S. 11,3), hvor vi trøstigt kan gå vores egne veje, og hvor vi må kunne lade os standse på hver sin vej af vores næste. Vi skal være mennesker.

»Men husk: Et menneske
skal du være.
Fra egne veje
at kunne vige,
en broders ansigt
ved mødet kende, –
det er på Jorden
min Faders rige.«
(U. S. 18,8)

Men Aastrup er ingen digter! Nu skal det da råbes ud fra taget, hvad der længe nok er blevet hvisket i krogene af følsomme litterater: Aastrup er slet ingen digter, hans mund er ikke fuld af poesi, men hans mund er fuld af prosaisk jord.

Derfor kan Aastrup slet ikke skrive salmer! Tænk dog på vores salmebog – blomsten af Danmarks digtekunst! – og så hans knasende tørre gravjord, og hans urtebede til det huslige køkken, så man gaber kæberne af led. Der er ingen digterkunstens blomsterbed! Den skønhedselskende sjæl kan ikke dvæle ved Aastrups vers med udspilede næsebor og sukke frydefuldt ved at indånde evighedens blomsterduft. Aastrups vers lugter

rent ud sagt som en gammel landsbykirke, når den besøgende træder ind i den fra den milde sommerdag, som lokkede ham på udflugt. Når han så fra den smukke kirkegård rundt omkring kirken – i sandhed et lille, idyllisk interiør, med de rørende inskriptioner på gravstenene og den tunge blomsterduft – træder ind i kirken, så slår ham imøde en kølig, fugtig, ram og klam luft. Hengemt. En duft som af århundreders stilhed og knugen. Angst. En lugt af gammel, grøn mug nede ved gulvet på hvidkalkede vægge. Sådan lugter Aastrups salmer – eller vers, for han kan jo ikke skrive salmer – eller rimerier. Slet og ret. Og de lugter af søndagstomme kirker. Men sådan lugter poesi jo ikke. Poesien kan selvfølgelig godt frembringe klam kirkeluft – såmeget den vil, så det stemmer for brystet – men den lugter ikke selv af det. Det er bare dens kunst, at den kan lave det. – Tænk, her har de fundet trøst for århundreder siden – i sådan et rum. Her er blevet klamt siden ad. Kom, jeg fryser herinde. Lad os gå ud i solen, der var så smukt, så fredfyldt og mildt på kirkegården. Der er stilheden en balsam for sjælen. Her er fred på kirkegården, vidunderlig fred. I solen. Den varmer og giver liv. Poesi. Mine jagende tanker – og så de dødes fred. En sælsom resonans. Men Aastrups kartoffelmark! Hør, hvordan han selv beviser, at han er en simpel rimsmed og klamphugger:

Tak, vor Gud, for al din gave,
for vort hjem hos Mor og Far,
for det bed i Danmarks have,
du til os betroet har!

(E. 22)*)

Det er, hvad der råbes fra tagene: Aastrup er ingen digter, og nu har vi selv set beviset, og hvis ikke det ene er nok, så er der hundrede til. Så være det da indrømmet: Aastrup er ingen digter i den forstand, at han skulle være en fyrste i ordenes rige. Han er i så henseende ingen herremand, der kan lade prægtige gangere føre frem fra stalden, lade spænde for sine

*) K. L. Aastrup: 129 Epistelsalmer. København 1966.

visioners og tankers karét, holde tømme stramt an, så dampen står som to stråler fra hver hests dirrende næsebor, og hver muskel er rede til at lyde det mindste tegn i tømme – hvorhen kusken har lyst! Nej, Aastrup har en gammel krikke, der lunter, og en vogn, der knager af ælde. En vogn med tørv, der kun bringer varme til dem, der ikke kan få bedre varme andre steder, og en kusk som ikke kan tillade sig køre, hvorhen han vil, men må holde sig til at køre hvorhen han skal. Aastrup holder sig til rutens fastlagte plan. Og for ham og hans krikke er den: Buddet, livets lov, blev ikke til liv, men til synd og død og grav hos os. Men vor broder Jesu grav blev til liv og håb for os og gav os Guds nådes lov, som er, at vi skal trøstigt virke til vor næstes gavn. Det er dagens skema og rute, og kusken er såmænd tilfreds med at følge den og smiler lidt stille med piben i mund – dog ikke uden selvfølelse – ved tanken om alt det, der råbes fra tagene om ham og hans krikke. Han sidder der på vej til sit kald og sin dont og sine kår og sit virke og sin ager og sit urtebed og kvæder sine juleviser og kirkeviser og katekismusviser og lytter til evangeliets ord, når Gud tager bladet fra munden og vækker de døde. Da er han selv parat til at råbe fra tagene med sin brystne stemme:

Så frygt da ikke,
men tal kun åbent,
hvad i det dunkle
kom jer for øre.
Ja råb fra tage,
så Jordens travle
må standse larmen
Guds ord at høre.

(E. 5,2)

Andet råb fra tagene synes ikke at angå Aastrup.

Iøvrigt kan der være anledning nok til at rejse spørgsmålet om forholdet mellem salme og kunst.

Det er i kraft af en gammel – i sin oprindelse hedensk, i sin blomstring oldkirkelig og middelalderlig – »primitiv«, d. v. s.

oprindelig tankegang, at vi mener, at der mellem det skønne og det guddommelige er et særlig intimt, mystisk slægtskab. Tankegangen er på enhver måde forladt forlængst, men lever dog alligevel hos os som en nærliggende, latent, en slags utydelig fordom, som melder sig ved mindste anledning og f. eks. kan få os til at forlange det kunstneriske til stede der, hvor vi møder det guddommelige. Denne fordom får især prosaiske mennesker til at blive grødede i stemmen, når de taler om kunsten i salmedigtningen, og hvordan vores salmebog er den skønneste digtsamling. Det er et dogme; det ligesom bør den jo være! Men det passer bare ikke på salmebogens faktiske indhold.

På en vis måde er det jo rigtigt, at der er stor poesi i salmebogen. Men det er på ingen måde at forstå sådan, at de bedste salmer skulle være identiske med den største poesi i salmebogen, eller at det overhovedet skulle være en betingelse for en god salme også at være god poesi. Der er eksempler på det modsatte. Det er ikke på grund af sin tankegang, men på grund af sin overordentlige, kunstneriske form, at Kingos »Far, verden, far vel« er en vanskelig eller i hvert fald lidt særlig menighedssalme. Gælder det samme ikke Grundtvigs »O dejlige land« – selv der, hvor han selv netop sætter grænser for poesiens muligheder?

O skuffende drøm!
Du skinnende boble på tidernes strøm!
Forgæves dig skjalden med mund og med pen
af glimrende skygger vil skabe igen.
Når skyggen er ligest, da hulke de små,
som stirre derpå.

Nu:

Aleneste Gud i Himmerig
ske lov og pris for sin nåde,
som han har os skænket faderlig,
at fri os af syndens våde!

er det stor poesi? Nej, er det nu ikke et mærkeligt spørgsmål? Hvorfor skulle det dog være stor poesi? Det er gammeldags og iøvrigt tydelig og prægnant tale. Det har vist sig at være

slidstærkt sprog. Det er en af vore bedste salmer i kraft af sit klare og vægtige indhold.

Eller er Luthers salmer – er de poesi? »Vor Gud han er så fast en borg« eller »Behold os, Herre! ved dit ord«? Nej, poesi, det er dog vist noget andet, skønt hvad det er, kan være så meget. Det kan være syner, drømme, længsler, disharmoni, smerte, skrig, en lufttur af latter under en levende osteklokke. Det kan være et ekko af kosmisk harmoni. Det kan være ordenes brudte potteskår, der heles til den døde oplevelses genopstandelse. Det kan være tankeflugt, en jagt efter det ildflydende nu, hvor vi springer efter en blafrende sommerfugl og prøver at fange den med ordenes net, fange det flimrende nu i billeders og associationers netværk. Det kan være et forstørrelsesglas, som kunstneren sætter op foran livets gærende mosekonebryg af biokemisk angst og fryd, så vi føler os strakt ud under virkelighedens nærgående beskuelse – skønt det er illusion altsammen. Hvem forstår det? Hvem ved, hvad et ord betyder? Hvem kan sige det?

»... navngiv børn

sløb jord ind på de talende gulve og grib kosten.«

(Per Højholt: Poetens Hoved. Digte. København 1963).

Men en salme er dog vist noget andet.

Mig forekommer der at være et grænseløst snobberi fra forskellig kirkelig side i vore dage overfor kunsten. Det er ikke passende at se Thomas Knudsens gamle kirke-brud, som han digter om i 1569 i »Den kristne kirkes alderdom«, allerede for så længe siden rynket og grå og svag og skrøbelig, nu gå på frierfødder og bejle til kunsten og tilbyde sig som muse: Se, så smuk jeg er, så rig, lad dig dog inspirere af mig! Besyng min pragt! Mine ynder! Det kan aldrig blive et godt parti, al den stund lige børn leger bedst. Og disse to er ikke lige børn. Kunsten kan ikke være tjent med at binde sig i sådan et ægteskab – med en kirke! Vi, som holder af kunsten, må råde fra. Og kirken kan såvist heller ikke være tjent med det parti. Det be-
tragtes vist hos os som noget helt indlysende rigtigt, at den gamle teokratiske forbindelse mellem kirke og politik måtte

falde. En dårlig forbindelse og en god skilsmisse! Man burde indse, at den ligeså gamle intimitet mellem kunst og kirke nu burde være bragt til separation. Lad hvert menneske nyde kunst, som han har naturel til, og enhver, som yder kunst, være velkommen. Men hvad vi har at sige til hinanden i kirken, behøver vi ikke kunstens hjælp til. Kunstens evne ligger i menneskets mulighed for at kunne overflyve sig selv i en udsigelig fornemmelse af sig selv som noget mere end sin skæbne. Men i kirken er underet, at det udsigelige – som ikke er en selv, men Gud – selv har meddelt sig i tydeligt talte ord, som kan siges simpelt og ligeud. Her er tale om en teologisk transcendens, som åbenbaringen bygger bro over med klare ord.

Men en kendsgerning er det jo da, at adskillige salmer, som taler dette evangeliske ord, dog i deres form og sprog har fået sat kunstværkets hemmelighedsfulde signatur på sig. Derfor bliver lidt begrebsbestemmelse nødvendig.

Ved en salme forstås en sang til brug ved kirkens gudstjeneste. Denne sang skal udfylde bestemte funktioner, som afgiver kriterierne for, om den som salme er god eller dårlig. Hvis vi om en sådan salme anvender ordet »brugskunst«, er det ud fra den betragtning, at salmens påtænkte brug har været normgivende for dens udformning. D. v. s. forholdet mellem kunst og brugskunst m.h.t. poesi og salmesang kan anskues således: Deres retning er modsat, de har nemlig et forskelligt subjekt. Kunstens subjekt er individuelt, den enkelte, særprægede eller ensomme; brugskunstens er alment, det bekendende gudstjenestefællesskab, som ytrer sig i salmen. For at kunstneren kan nå ægte kommunikation, må hans ord være så individuelt sande og oprindelige som muligt. Gudstjenestefællesskabets ord må, når det synges i salmen, være som kirken selv, almindelig. Således må salmens tale være almindelig tale for alle. Lægger en salme et særligt lykkeligt udtryk i munden på gudstjenestefællesskabet – som når det ser den signede dag med fryd komme op af havet! – så vil det glæde sig over det kostelige udtryk, men dog aldrig af den grund forsmå det mere jævne ord. På den måde er det gudstjenestefællesskabet, der bliver den egentlige salmedigter. Det sætter sig i et og alt på digteren – laver

om på hans ord, hvis det er tjentligt, – ydmyger ham ved at give ham imprimatur. Et såre markant eksempel herpå har vi i salmebogen i en af de salmer, som tilmed anses stå højt på grund af kunstnerisk kvalitet, nemlig Grundtvigs »Påskeblomst«. Denne salme (Den danske Salmebog 206) er udvalgt af vers fra digtet »Påske-Lilien« (Danne-Virke 1817). Dette er et stort og yderst personligt digt, som væver flere motiver sammen. Påskeliljen gøres til symbol for disse motiver, og fordi der er flere motiver, bliver den et flertydigt symbol. Den kommer til at symbolisere, hvad der er lidt foragtet, eller barndoms-minders vinken tilbage til faderens have, det tabte land, en vårbebuder, påseklokkens kimen eller de døde en påskemorgen. Til hele denne symbolik knytter så Grundtvig i sit digt, hvad der her er ham hovedsagen: digterevnens opvågnen i hans eget sind og den blomstring i Norden, som indvarsles. Her identificerer digteren sig med sit symbol, påskeblomsten, og overfører den betydning på sig selv, som symbolet havde: den foragtede vårbebuder. Digtet er bygget således op: 13 vers til indledning – hvorfra salmebogen tager sit v. 1-5 – hos Grundtvig formet som en dialog mellem ham selv og påskeblomsten, fulgt af ord som Grundtvig taler til »Sagaen«, havfruesangen over tidens bølge, og med sådan tale til sagaen slutter digtet med 8 yderligere vers – hvorfra salmebogen har taget sit vers 6. I et indskud følges begivenhederne og samtalerne foran Jesu grav lige før og under opstandelsen, herunder med en storslået englesang i prægtige vers om opstandelsen. Og af alt dette er der nu stykket en salme sammen. Den er stadig tung af billeder, af noget personligt, men dens sigte er naturligvis anderledes end i det oprindelige digt. Hvem har digtet salmen? Grundtvig har lavet poesien – men det var jo en anden poesi! – gudstjenestebrogen har lavet salmen. Og gudstjenestebrogen er en hård skolemester, og går ikke ind på andres tanker, når den streger ud og kasserer. Og hvad er resultatet blevet? Noget poesi blev til en anden salme. Til gengæld er salmen lige ved at miste sig selv og blive til poesi igen, fordi billederne stadig er ladet med det uhåndgribelige, som man aner som noget, der er salmen fremmed.

At gudstjenestefællesskabet godt kan bruge et helstøbt digt uændret fra digterens hånd og gøre det til en af sine salmer forandrer intet i sagens principielle stilling: Hvad end digtet var – i det øjeblik det bruges ved gudstjenesten skal det ikke længere ses under synspunktet af individuelt, helstøbt kunstværk. Det er blevet en tilfældighed hos det. Det bliver så at sige gjort til brugskunst, får taget sin kunstneriske selvstændighed og selvbestemmelsesret fra sig ved at blive underordnet og brugt på den måde, det bliver brugt ved gudstjenesten.

Hvordan er denne gudstjenestebrug egentlig som digter? En sær størrelse! M. h. t. sin salmes indhold er den epigon. Den har ikke lavet noget selv, det foreligger i kirkens lære, hvorefter gudstjenestebrugen retter sig. Dernæst stiller denne, blandt digtere så sære størrelse, bestemte skarpe fordringer til sin salmes form, vedrørende udtrykkets *tydelighed*, *almenhed*, *slidstyrke* og *ægthed*. Iøvrigt kan enhver se, at også for gudstjenestebrugen er det en konflikt at være digter – for ordenes almenhed og slidstyrke vil tit være i særdeles stor konflikt med deres tydelighed og ægthed. Det blot og bart sammenhængsløse ord: kors, grav, nød, liv, nåde, frelse o. s. v. har en slidstyrke, som er maksimal, der hvor ordet udsiges helt abrupt, som ud-råb og formel – men dér er samtidig dets tydelighed og ægthed mindst:

Dæk for os med troens skjold
mod fjendens ild og pile!
Giv, at i din nådes vold
vi alle trygt må hvile!

(U. S. 49,3)

Det kan jo betyde så meget forskelligt, alt eftersom . . . , og er jo ikke meget ægte. Men det er alment og vel lidt slidstærkt endnu?

Men pludselig kan det ske, at ordenes forbrugthed overvælder, så de dokumenterer sig som uægte, for længst opslidte, døde, størknede vendinger, formler og clichéer. Og omvendt kan det i en salme fornemmes ubehageligt, ublufærdigt eller forskruet, når et ord i en vis individuel ægthed bliver fremmed

for det almene, ikke kan absorberes på grund af sin særhed. Når Aastrup (U. S. 23) digter om de to veninder, »Marie Magdalene og så Marie Mø«, der havde set vor Herre dø, og hvorledes »Marie Magdalene og så Marie Mor« nu ved solopgangen sukkede over stenen for graven – så føles sådanne to udtryk »Marie Mø« og »Marie Mor« så mærkeligt klistrende i deres intimitet. Det samme kan man iøvrigt – mærkeligt nok – fornemme, hvor en salme bliver for ræsonnerende. Kun selve udsagnet, det direkte udsagn i sig selv, er alment. Mangfoldige eksempler fra salmebogen kunne illustrere og underbygge de her fremførte synspunkter.

Det er og bliver altså en kompliceret sag at sætte de to størrelser, salme og kunst, sammen – for ikke at tale om at ville bedømme en salme ved at lægge hovedvægten på et kunstnerisk synspunkt, eller ud fra en vurdering af hvorvidt den, der leverede dem til gudstjenstlig brug, var en i æsthetisk forstand original, billedskabende kunstner med evne til fri associering – eller han var en Mogens-husmand, der kun forstod sig på klar og ligefrem tale.

Spørgsmålet om skønheden, »det skønne« i kirken, som var udgangspunktet for disse specielle overvejelser, er jo ikke i mindste måde besvaret ved disse betragtninger, og det kan slet ikke være identisk med spørgsmålet om kunsten i kirken, eftersom kunsten nøjagtig ligeså godt kan have det skønne som det hæslige som sit indhold, og den slet ikke beskæftiger sig med at gøre det hæslige smukt. Det skønne ligger vel nærmest i den gennemsigtighed, hvorved kunstneren lader livets nærhed blive mærkbar – uanset hvilken karakter livet iøvrigt har. Før man kommer til klarhed over dette spørgsmål om det skønne og kirken, må man gøre sig klart, om det, man tænker på med »det skønne«, er det kunstnerisk skønne, – eller det skønne = det harmoniske, nemlig det som blot fremkalder fryd ved at iagttages eller høres. Men disse spørgsmål skal ikke forfølges her.

Hvorledes hører Aastrups salmer hjemme i sammenhæng med disse tanker om salmer som brugskunst, altså salmer bestemt af funktionen ved gudstjenesten og bedømt efter udtrykkenes almenhed, slidstyrke, ægthed og tydelighed?

Aastrup har jo digtet sine salmer ud fra synspunktet: brugs-kunst. Om så brugeren, gudstjenestens fællesskab, vil bruge dem, afhænger af brugerens bedømmelse af salmernes tanke-indhold og form. Om tankeindholdet er at sige, at det mangler intet i evangelisk tydelighed. (Dog skal der da ikke lægges skjul på, at der især blandt de mere naturlyriske salmer – man tænke f. eks. på »Nu breder natten sit mørkes tæppe« (U. S. 51) – er nogle som i vægtfylde næppe endda holder ingemannske mål, og da slet ikke i henseende til menneskelig mildhed.) Men der er nogle, der ikke kan lide Aastrups theologi, der hvor han taler tydeligt. Og det må de jo selv om. Det er værst for dem selv. Men nu m.h.t. salmernes udtryksform? Aastrups sprog er, når det drejer sig om at fremsætte evangeliets budskab, tit yderst traditionelt. Der er den samme tugt og trøst i det samme ordvalg, som der i kirken er blevet tugtet og trøstet med i år-hundreder. Spørgsmålet er dog, hvornår ord er blevet så udhulede og nedslidte, at de ikke kan bruges mere.

Ja, døde skal høre Guds levende ord;
 hans Ånd vil dem røre, så lydigt de tror.
 Og lovsang vil stige med tak fra de små,
 som arv i Guds rige med Jesus skal få.

(U. S. 28,3)

Det er alment udtrykt, står forsåvidt tydeligt som udsagn, men er – når man læser det – forbrugte ord. Vendinger. Men prøv at tænke ordene ind i situationen, under dåben ved gudstjenesten, så bliver ordene adskilligt mere meningsfyldte! Dog er det altid lidt vanskeligt med disse udtryk, som på samme tid er både billede og forklaring; jeg tænker nu på udtrykket i linie 4: få arv i Guds rige sammen med Jesus. Der er dog forskel på billede (arv) og tydning (?).

Det er tydeligt, at mange af Aastrups salmer bevæger sig i bibelske billeder og formler ad nedtrådte ords baner i en sådan grad, at de overflødiggør sig selv, når vores Gud og Skabermænd melder os, hvad han understort har gjort til verdens frelse, dengang vi sad i fængslets bånd, nedtynget af sorgers vælde – uden hjemmeråd og dåd! – og vi da hørte under over

al forstand, hvorledes straffedommen blev fjernet ved nådepagtens blod, således at vi nu kan virke til vores næstes liv og både.

Det forekommer mig dog helt klart, at adskillige af Aastrups salmer har præg af enkel, ukunstlet ægthed, næsten inderlighed, der ikke bare kan bære den gamle salmetradition levende videre, som et stadigt velkonserveret musæumsstykke, men som afgjort har forøget vores salmerigdom med nye værdier. Aastrups salmedigtning er lidenskab med jævne ord. Stilfærdighed, nærmest påholdenhed og naturlighed kan nu og da give hans sprog en originalitet, som man ikke skal ignorere. Tænk på hans meget bevægende salme »Bethesda-søjlerne buengange« (U. S.18). Og det er da sjovt at se, at den samme naturlighed sommetider kan få ham til helt at sige fra overfor en bibelsk tekst. Når Aastrup 2. søndag efter Helligtrekonger har læst epistelen fra Paulus brev til efeserne: »I hustruer skal underordne jer under jeres mænd som under Herren; thi en mand er sin hustrus hoved . . .«, så må da Aastrups naturlighed melde fra i en epistelsalme:

Nej, det skal ikke stå ved magt,
hvad Paulus her har sagt.
Vi kan frimodigt sige,
at i den nye pagt
er mand og kvinde lige,
– som Paulus andetsteds har sagt
om loven i Guds rige.

(E. 24)

Men man støder nu og da på – og måske støder sig på – mærkelige udtryk hos Aastrup. Nu »gabe munden fuld af jord«? Hvad er det egentlig for et slags udtryk? Er det skaberi? Poetisk pseudodramatik? Nej, såmænd er det ej. Det udtryk er som så meget hos Aastrup vokset på sandet jord, mellem tørre lune jyder, der sommetider måtte være drøje ved hverandre. Den slags er, hvad han kunne have hørt – og har hørt – som dreng, når den missionske snedker, som var en gnier, der vel gerne handlede til egen fordel, om også han skulle

snyde lidt, og den sagtmodige, elskelige maler, som også var omvendt og missionsk, stødte sammen over en af snedkerens handler. Da blev der sagt: »Du får aldrig nok, før du får gabet din mund fuld af jord.« Det er tør og bramfri tale. Det er den tone, Aastrups salmer har, hvor de er bedst. Så er der jysk vejr over dem, medens de selv er lidt småsnakkende, altid lidt svage enten i optakten eller udgangen, – men ægte!

Martsviolen, påskesolen, –
vinter lyses bort af vår.
Engens grøfters gyldenløfters
kabbelejer sommer spår,
medens lærkers orgelværkers
triller over heden slår.

Nådesordet, lovsangskoret,
båret frem af livets Ånd
for at virke i Guds kirke,
løse ud af dødens bånd, –
derved kommer vist en sommer,
signet af vor Skabers hånd.

(E.43. Til Mariæ bebudelses dag,
Esaias 7,10–15)

Ak, om kirken er blevet så fin på det, at den afviser Aastrups sang, fordi den ikke er poetisk nok! Skal vi, der mener, at der i Aastrups salmer er store værdier – skal vi til at være flove over at være skyldnere overfor buddet om at have en højt udviklet æsthetisk smag? Går det an rent at forglemme, hvad der aldeles bestemt må gælde i salmesangen og som f. eks. Grundtvig i et brev til Ingemann udtrykker således: »Præsten må føre an, og digteren se til at holde skridt med ham, men heller blive tilbage end være ham i vejen.«? Hos Aastrup er det præsten, der fører an. Dog træffer det, at digteren følger særdeles fint med – sådan som i de to just citerede vers. Det er leg med ord og ords lyd, indtil ordene faldt i trit med en selv, så de lød inde i en, i samme rytme som hjertet, der slog, og benene, der gik, som

man travede dér, omgivet af forårets liflighed, og prøvede om man med sine tankers hænder, med ordene, turde kærtegne livet – ens dejlige hjem, som Gud ved evangeliets gave har sat os i.

INDEX TIL DANSK KIRKESANGS ÅRSSKRIFT M. M. 1924-1966

Af *Torben Schousboe*.

Hensigten med nedenstående index er at lette arbejdet med det meget materiale af høj videnskabelig og pædagogisk værdi, som i tidens løb er publiceret i Dansk Kirkesangs Årsskrift. Dette tænkes bedst gjort ved at give en samlet oversigt over årsskrifternes indhold med fortløbende nummerering af de enkelte artikler samt under de derunder følgende emne-grupper at henvise til denne nummerering. Af pladshensyn er der set bort fra den mere nøjagtige metode med side-henvisninger, ligesom navne, der kun nævnes en passant, ikke er medtaget i fortegnelsen over personnavne; de mere omfattende grupper »Salmebøger«, »Koralbøger«, »Salmedigttere«, »Salmemelodi-komponister« og »Årsberetninger« skulle her yde et supplement.

For at gøre fortegnelsen så komplet som muligt er der medtaget de »forløbere« for Dansk Kirkesangs Årsskrift, som udsendtes til medlemmerne i 1920-erne og 1930-erne, dels i form af det lille blad »Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922«, dels i form af særtryk af foredrag og artikler, som udsendtes specielt til medlemmerne, og hvis indhold naturligt ville have fundet optagelse i årsskriftet, hvis dette havde eksisteret. »Meddelelser«, som var Dansk Kirkesangs første officielle organ, udkom kun i fem numre; i løbet af 1930-erne udsendtes, foruden de omtalte særtryk, nogle løse blade til medlemmerne omhandlende planlagte møder, studiekredse, foredragsholdere og udgivelser. Disse løse, trykte blade fremkom uden samlende fælles titel og er ikke medtaget i fortegnelsen.

For at adskille artiklerne i »Meddelelser«, særtryk og selve årsskrifterne er der ved nummereringen benyttet henholdsvis

små bogstaver (a, b, c, d, e, f, g, h), store bogstaver (A, B, C, D, E) og arabiske tal (1, 2, 3 ...); for yderligere at udskille årsskrifternes musikbilag, er der til disse benyttet romerske tal (I, II, III ...). Forklarende oplysninger, som ikke fremgår af titlerne (f. eks. forfattere til anonyme artikler), er anført i parentes ( ).

I tidens løb har Samfundet Dansk Kirkesang publiceret en lang række skrifter og musikværker ved siden af årsskrifterne. Disse publikationer er selvfølgelig ikke medtaget i fortegnelsen, men interesserede henvises til den dupliserede »Publikations- og Lagerfortegnelse«, som Dansk Kirkesangs sekretariat udsendte i december 1963, samt til at rådføre sig med artiklerne »Siden sidst« i årsskrifterne med hensyn til publikationer af senere dato.

Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922

(Nr. 1; udsendt i begyndelsen af 1924)

- a Thomas Laub: Et Brev til en Ven
- b (Om Samfundet »Dansk Kirkesang«'s stiftelse; herunder:)
Vedtægter for Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922
Flere Medlemmer! Arbejdsudvalget. Kredslederne.
Aarsmøde.

Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922

(Nr. 2; udsendt i efteråret 1925)

- c Thomas Laub: Lirturgisk Sang og Vise-Sang
- d (Om SDK's virksomhed)
Arbejdsudvalget. Kredslederne.

Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922

Juni 1927. Nr. 3.

- e (2 taler af stadsbibliotekar J. Aarsbo og organist Th. Aagaard holdt ved mindefest for Thomas Laub i Helligaandshuset i København 11/3 1927)
- f (Om SDK's virksomhed)
Arbejdsudvalget

Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922

(Nr. 4; dateret 18. Oktober 1929)

g (Foreningsmeddelelser: Mødeaftener, sommermøde, studiekredse, udgivelser)

Meddelelser fra Samfundet »Dansk Kirkesang« af 5. December 1922

(Nr. 5; efterår 1930)

h (Foreningsmeddelelser)

A *Emilius Bangert: Præstens Messe i Kirken*

(Særtryk af »Præsteforeningens Blad« XIX, 17: 26/4 1929 side 201–207, rettelse side 333)

(Musikeksempler: MESSEMELODIER ved Thomas Laub. »Dette hellige Evangelium skriver« og »Gud være lovet« ved Mogens Wöldike og Emilius Bangert)

B *J. Trier: Salmemelodier og Menighedssang*

(Særtryk af »Kirken. Tidsskrift for kirkelig Orientering« III, 1931, side 161–172)

C *Jens Peter Larsen: Kirkesalme og Kirkemelodi*

(Særtryk af »Kyrkomusik« (Stockholm) 1935 nr. 10)

D *N. J. Rald: Fra Dansk Kirkesangs Sommermøde 1936*

Kunsten i Menighedens Tjeneste
Et Par Ord om Dansk Kirkesang

E *Povl Hamburger: Kor og Orgel i protestantisk Liturgi*

(Særtryk af Dansk Musiktidsskrift XII, 8; Oktober 1937 side 155–166)

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1940

1 Til Medlemmerne

2 Chr. Welding: Thomas Laub

3 Mogens Buch: Iagttagelser og Betragtninger vedrørende Orglets Funktion i Gudstjenesten samt nogle Bemærkninger om dets Plads i Kirkerummet

- 4 Harald Vilstrup: Lidt om den ældste kristne Salmedigtning
- I (Musikbilag:) Bøn om en salig Død. (Melodi: Strassburg 1577. Udsættelse: Michael Prætorius 1610. Tekst: Martin Schalling: Herzlich lieb hab ich dich, o Herr / Harald Vilstrup 1937)

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1941

- 5 Gunnar Pedersen: Oversigt over »Kyries« og »Glorias« Historie fra Oldkirken til vore Dage
- 6 Knud Jeppesen: Korsangen i Kirkens Tjeneste
- 7 Jens Peter Larsen: Gudstjeneste og Salmevalg
- 8 Harald Vilstrup: Nye Salmer (K. L. Aastrup: Salmer 1939)
- 9 Musik til Gudstjenesten
- II (Musikbilag:) Magnificat anima mea. (Tone VI. Tilrettelagt af Gunnar Pedersen. De indskudte Salmevers af Harald Vilstrup til en Melodi fra de Bøhmiske Brødre 1566 i firstemmig Udsættelse ved Mogens Wöldike. Det indledende Orgel-»Vers« af Girolamo Frescobaldi 1637)

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1942

- 10 Mogens Buch: Nogle Ord om Samfundet Dansk Kirkesang og dets Arbejde
- 11 Knud Jeppesen: Om Udførelsen af ældre Vokalmusik
- 12 Harald Vilstrup: Den oldkirkelige og middelalderlige latinske Salmedigtning
- 13 Harald Vilstrup: Nye Salmer (K. L. Aastrup: Salmer 1941)
- III (Musikbilag:) Finn Viderø: Processionsintrotitus

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1943

- Forslag til en dansk Højmesseliturgi. Ved Gunnar Pedersen, Johannes Schepelern, Kristen Ejner Skydsgaard, Harald Vilstrup
- 14 Forord
- 15 Højmesseliturgi
- 16 Tillæg I. Nogle Retningslinier for Salmevalg
- 17 Tillæg II. To Gloriasalmer. Ved Harald Vilstrup
- 18 Tillæg III. Bemærkninger om Forslagets musikalske Udformning og Udførelse. Ved Jens Peter Larsen
- 19 Arthur Arnholtz: Brorsons Svanesang
- 20 Jens Peter Larsen: Omkring Povl Hamburgers Laub-Biografi

IV (Musikbilag:) Tillæg IV. Messetoner efter gregorianske Melodier. Ved Jens Peter Larsen

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1944

- 21 Aarsberetning for 1943-44
  - 22 Harald Vilstrup: Salmebogssagen
  - 23 Peter Thomsen: Mogens Wöldike: Orgelchoraler til Kirkeåret
  - 24 Mogens Buch: K. E. Skydsgaard: Kirkens Gudstjeneste (Haandbog i Kristendomskundskab VI, 1)
  - 25 Harald Vilstrup: N. J. Rald: Vore Salmer (Haandbog i Kristendomskundskab VI, 2)
  - 26 Jens Peter Larsen: Emilius Bangert: Gudstjenestemusik (Haandbog i Kristendomskundskab VI, 3)
- V (Musikbilag:) Litani (Text: Mogens Buch. Musik: Finn Viderø)

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1945-46

- 27 Mogens Wöldike: Oluf Ring
  - 28 Aarsberetning for 1944-45
  - 29 Harald Vilstrup: Det svære og det lette ved at være kristen
  - 30 Povl Hamburger: Om Laubs Rekonstruktioner af de gamle Kirkemelodier
  - 31 Jens Peter Larsen: Laubs Melodiredaktioner og Ord/Tone-Problemet
  - 32 Mogens Wöldike: Nogle Problemer ved Udførelsen af ældre Musik
- VI (Musikbilag:) Fire Davidssalmer i firstemmig Korsats af Heinrich Schütz efter Cornelius Becker's Digtning paa dansk ved Harald Vilstrup

Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1947

- 33 Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike: Dansk Kirkesang 1922-1947
- 34 Thomas Laub: Et Brev til en Ven
- 35 Thomas Laub: Liturgisk Sang og Vise-Sang
- 36 Harald Vilstrup: Lammets Brud
- 37 Harald Vilstrup: Aften-Sang
- 38 Henrik Glahn: Om Reformationstidens Salmemelodier og deres Rytme
- 39 Jakob Videbæk: Erindringer fra Sommermøderne gennem 25 Aar i Samfundet Dansk Kirkesang

- 40 Samfundet Dansk Kirkesangs Publikationer
  - 41 Fortegnelse over de 21 stedfundne Sommermøder
  - 42 Fortegnelse over Udvalgsmedlemmer
  - 43 Kirkemusikaften
- VII (Musikbilag:) Psalme C. Tonus VIII. (Falsobordone, Venedig 1601)

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1948-49

- 44 Årsberetning
  - 45 Harald Vilstrup: Drag ind ad dine porte (En salme og tre digtere)
  - 46 Jens Peter Larsen: Litaniet i den danske kirke
  - 47 Gunnar Pedersen: Bibelske psalmer i nutidsbrug
  - 48 Thomas Laubs fødested (N. Chr. Sørensen; med svar af Povl Hamburger)
- VIII (Musikbilag:) Tre kirkelige korsange fra ca. 1600 med danske tekster ved Harald Vilstrup

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1950-51

- 49 Søren Sørensen: Heinrich Schütz
  - 50 Ethan Rosenkilde Larsen: Om orgelkoralen og dens stilling i det kirkelige orgelspil i dag
  - 51 Ethan Rosenkilde Larsen: To orgelkoraler
  - 52 Harald Vilstrup og Henrik Glahn: Den åndelige vise: Jeg vil mig Herren love
  - 53 Henning Bro Rasmussen: William Smith: Preces and Responses. Bemærkninger til årsskriftets nodebilag (samt Rettelse til musikbilaget)
- IX (Musikbilag:) William Smith: Bønner og Svar. Dansk Tekst ved Harald Vilstrup

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1952

- 54 Mogens Wöldike: Nogle tanker på Thomas Laubs 100-års dag
- 55 Mindetavle for Thomas Laub
- 56 Kirkemusikaften i Christiansborg Slotskirke. Udsendelse i Statsradiofonien. (5. og 6. december 1952)
- 57 Svend Aage Nielsen: Form og indhold i gudstjenesten
- 58 Harald Vilstrup: Salmedigteren Paul Gerhard
- 59 Ulrich Teuber: Claude Goudimel som psalmekomponist

- 60 Henrik Glahn: De danske kyriesalmer i historisk, tekstlig og musikalsk belysning. En kommentar til årsskriftets musikbilag
- X (Musikbilag:) Tre gamle danske kyriesalmer i enstemmig form fra Hans Thomissøns Psalmebog 1569 og i femstemmig udsættelse af Mogens Pedersøn: »Pratum Spirituale« 1620. Med enkelte tekstændringer af Harald Vilstrup

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1953-54

- 61 Mogens Wöldike: Siden sidst
- 62 Mogens Wöldike: Det udvidede litani i den nye salmebog
- 63 Gunnar Pedersen: Aftensangsgudstjenesten
- 64 Harald Vilstrup: Et par gamle salmer om død, opstandelse og evigt liv
- 65 Henrik Glahn: Om melodierne
- 66 Søren Sørensen: Johann Hermann Schein's »Opella nova«. Koralkantatens indvarsling
- 67 Henning Bro Rasmussen: William Byrd's og Orlando Gibbons' anthemkompositioner. Med en indledning om den anglikanske tidesang
- XI (Tillæg til Dansk Kirkesangs Årsskrift 1953-54:) Litani efter førreformatorisk tradition ved J. P. Larsen og M. Wöldike
- XII (Musikbilag:) To engelske anthems med dansk tekst af Harald Vilstrup.
Tilrettelagt til praktisk brug ved Henning Bro Rasmussen:
Orlando Gibbons: Behold, I Bring You Glad Tidings
William Byrd: Look Down, O Lord

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1955

- 68 Mogens Wöldike og Henrik Glahn: Siden sidst
- 69 Harald Vilstrup og Henrik Glahn: Post scriptum
- 70 Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike: Melodihenvisningsliste
- 71 Harald Vilstrup: Om vurderingen af Thomas Kingos salmer
- 72 Gunnar Pedersen: Omkring nadverritualet
- XIII (Musikbilag:) To motetter med dansk tekst ved Harald Vilstrup:
Jacob Gallus: O Herre Gud
Hans Leo Hassler: Nu beder vi den hellige Ånd

Dansk Kirkesangs Arsskrift 1956

- 73 Henrik Glahn: Siden sidst
74 Christian Thodberg: Liturgi og kirkesang i den græske kirke
75 Harald Vilstrup: Tre åndelige sange
76 Jørgen Schultz: At »glemme sin trængsel og more sin længsel«
XIV (Musikbilag:) Bernhard Christensen: I dag skal alting sjunge

Dansk Kirkesangs Arsskrift 1957

- 77 Egede Schack
78 Henrik Glahn: Siden sidst
79 Erik Dal: Vore folkevisemelodier. Thomas Laubs synspunkter og deres revision
80 Inger-Hanne Stenderup Jensen: Johann Crüger og hans kirkemelodier
81 Harald Vilstrup: Nye salmer (K. L. Aastrup: Salmer, femte samling 1957, Hempel, Odense)
XV (Musikbilag:) Finn Viderø: Kom, lad os juble for Herren. Responsorium »Syng Herren en ny sang«

Dansk Kirkesangs Arsskrift 1958-59

- 82 Henrik Glahn: Siden sidst
83 Hans Nyholm: Rikskyrkosångshögtiden i Sundsvall 26.-28. juni 1959
84 Bo Lundgren: Helligåndsorganisten Christian Geist
85 Jørgen Schultz: Maria hun er en jomfru reen
86 Henrik Glahn: Om melodien
87 Harald Vilstrup: Gudstjenestens lovsang
88 Arthur Arnholtz: Gammel og ny folkelighed. Folkesang og fællesskab
89 Gunnar Pedersen: Danske Messebøger fra reformations-tiden
XVI (Musikbilag:) Christian Geist: O jucunda dies. Kantate for to sopraner, bas, to violiner og continuo. Udgivet ved Bo Lundgren. Generalbasstemmen udarbejdet af Søren Sørensen

(Dansk Kirkesangs Arsskrift 1960)

HARALD VILSTRUP: TOMHED OG FYLDE.

- 90 (Forord)

- 91 Udvalgte salmer og bibelske digte 1937–1957
- 92 Bibliografi ved Niels Martin Jensen
(Intet musikbilag)

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1961–62

- 93 Henrik Glahn: Siden sidst
  - 94 Mogens Wöldike: Tale ved afsløringen af minderuden for
Thomas Laub i Helligåndskirken
  - 95 Christian Thodberg: Liturgi og teologi
  - 96 Jørgen Schultz: To salmer om »Guds underlige veje«
  - 97 Henrik Glahn: Om melodierne
  - 98 Harald Vilstrup: Den sønderjydske indsats for dansk
salmedigtning. Om H. Hejselbjerg Paulsen: Sønder-
jydsk Psalmesang 1717–1740
  - 99 Harald Vilstrup: K. L. Aastrup: To salmer
  - 100 Søren Sørensen: Monteverdis kirkemusik
  - 101 Jens Peter Jacobsen: Mogens Pedersøn
- XVII (Musikbilag:) Mogens Pedersøn: Missa quinque vocum

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1963–64

- 102 Henrik Glahn: Siden sidst
  - 103 Søren Sørensen: Dansk Kirkesang i går og i dag
  - 104 Lars Bülow Davidsen: Melodistoffet i Arrebos psalter
  - 105 Harald Vilstrup: En bøn for gamle folk, og om den kriste-
lige kirkes alderdom
  - 106 K. L. Aastrup: To salmer
  - 107 Jørgen Schultz: Gudstjeneste og salmevalg
  - 108 Torben Schousboe: Nye koralbøger (om Nordisk Koral-
bog 1961 og Tillägg till Den svenska Koralboken 1963)
- (Intet musikbilag)

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1965–66

- 109 Henrik Glahn: Siden sidst
- 110 Christian Thodberg: Den græske tidebøn
- 111 Mogens Helmer Petersen: Kingosangen i folkelig dansk
tradition
- 112 Kamma Wedin: Komponisten til »Dejlig er den himmel
blå«. Omkring nogle optegnelser af A. P. Berggreen
vedrørende Vartov-sangen
- 113 Jørgen Schultz: Med munden fuld af jord (om K. L. Aa-
strups salmer)

114 Torben Schousboe: Index til Dansk Kirkesangs Årsskrift
m. m. 1924-1966
(Intet musikbilag)

Forfattere, komponister, arrangører:

Aagaard, Thorvald: e
Aarsbo, Jens: e
Aastrup, K. L.: 99, 106
Arnholtz, Arthur: 19, 88
Bangert, Emilius: A
Brorson, Hans Adolph: XIV
Buch, Mogens: 3, 10, 24, V
Byrd, William: XII
Christensen, Bernhard: XIV
Dal, Erik: 79
Davidsen, Lars Bülow: 104
Franck, Melchior: VIII
Frescobaldi, Girolamo: II
Gallus (Handl), Jacob: XIII
Geist, Christian: XVI
Gesius, Bartholomäus: VIII
Gibbons, Orlando: XII
Glahn, Henrik: 38, 52, 60, 65, 68, 69, 73, (77), 78, 82, 86,
(90), 93, 97, 102, 109, XIII (forord)
Hamburger, Povl: E, 30, 48
Hassler, Hans Leo: XIII
Jacobsen, Jens Peter: 101
Jensen, Niels Martin: 92
Jeppesen, Knud: 6, 11
Larsen, Ethan Rosenkilde: 50, 51
Larsen, Jens Peter: C, 7, 18, 20, 26, 31, 33, 46, 70, IV, XI
Laub, Thomas: a, c. A, 34, 35
Leighton, William: XII
Lundgren, Bo: 84, XVI
Nielsen, Svend Aage: 57
Nyholm, Hans: 83
Pedersen, Gunnar: 5, 14, 15, 16, 47, 63, 72, 89, II
Pedersøn, Mogens: X, XVII
Petersen, Mogens Helmer: 111
Prætorius, Michael: I
Rald, N. J.: D
Rasmussen, Henning Bro: 53, 67, XII
Schepelern, Johannes: 14, 15, 16, 21
Schousboe, Torben: 108, 114

Schultz, Jørgen: 76, 85, 96, 107, 113
Schütz, Heinrich: VI
Skydsgaard, Kristen Ejner: 14, 15, 16
Smith, William: IX
Stenderup Jensen, Inger-Hanne: 80
Sørensen, N. Chr.: 48
Sørensen, Søren: 49, 66, 100, 103, XVI
Teuber, Ulrich: 59
Thodberg, Christian: 74, 95, 110
Thomissøn, Hans: X
Thomsen, Peter: 23
Trier, J.: B
Wedin, Kamma: 112
Welding, Chr.: 2
Videbæk, Jakob: 39
Viderø, Finn: III, V, XV
Vilstrup, Harald: 4, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 25, 29, 36,
37, 45, 52, 58, 64, 69, 71, 75, 81, 87, 91, 98, 99, 105, I, II,
VI, VIII, IX, XII, XIII
Wöldike, Mogens: (g), (h), A, 27, 28, 32, 33, 44, 54, 61, 62,
68, 70, 94, II, XI

Redaktører:

Glahn, Henrik: 1950–1966
Hamburger, Povl: 1940–1946
Larsen, Jens Peter: 1947–1949
Laub, Thomas: (Meddelelser 1924, 1925)
Thodberg, Christian: 1963–1966
Vilstrup, Harald: 1940–1946, 1950–1962
Wöldike, Mogens: (Meddelelser 1927, 1929, 1930), 1947–49

EMNER:

Personer og deres værker:

Aastrup, K. L.: 8, 13, 81, 95, 113
Adam af Sct. Victor: 12
Afrem (Efraim): 4
Agricola, Johann: 97
Ambrosius (af Milano): 12
Arrebo, Anders Christensen: 104
Bach, Joh. Seb.: 23, 58
Bangert, Emilius: 26
Basilios (den Store): 110
Benedikt (af Nurcia): 110

Berggreen, A. P.: 46, 111, 112
 Borchgrevinck, Melchior: 101
 Bourgois, Louis: 59
 Breitendich, Friderich Christian: 111
 Brorson, Hans Adolph: 19, 36, 45, 58, 76, 87, 96, 98
 Byrd, William: 67
 Cranmer, Thomas: 67
 Crüger, Johann: 58, 80
 Eliot, T. S.: D
 Ewald, Enewald: 98
 Fangel, Richard: 95
 Gabrieli, Giovanni: 49, 100, 101
 Gade, Niels W.: 46
 Gallus (Handl), Jacob: XIII
 Geist, Christian: 84
 Gerhard, Paul: 45, 58, 80
 Gibbons, Orlando: 67
 Goudimel, Claude: 59
 Gregor af Nazianz: 4
 Grundtvig, N. F. S.: B, 4, 12, 22, 45, 64, 74, 85, 87, 88, 112
 Guldberg, Ove Höegh: 107
 Hamburger, Povl: 20, 31
 Hassler, Hans Leo: XIII
 Herman, Nicolaus: 64, 65
 Hjort, Peder: 112
 Jacopone da Todi: 12
 Jespersøn, Niels: 6, 7, 46, 107, m. fl.
 Kingo, Thomas: 46, 71, 87, 96, 97, 107, 111
 Klemens af Alexandria: 4
 Knudsen (Hygom), Thomas: 105
 Kristensen, Evald Tang: 111
 Larsen, Jens Peter: 30, 68
 Laub, Thomas: e, A, B, 2, 6, 18, 20, 23, 30, 31, 33, 38, 46,
 48, 54, 55, 56, 65, 79, 80, 88, 94, 97, 100, 103
 Lindberg, Jacob Chr.: 112
 Luther, Martin: 46, 95, 107, m. fl.
 Marbeck, John: 53
 Meidell, Jacob Gerhard: 112
 Monteverdi, Claudio: 100, 101
 Moritz, Landgraf von Hessen (»den Lærde«): 49
 Müller, Heinrich: 96
 Mynster, Jakob Peter: 46
 Nielsen, Hans (Giovanni Fonteio): 101
 Notker (Balbulus): 12

Nygaard, Cora: 112
Palestrina, Pierluigi da: 11
Paulsen, H. Hejselbjerg: 89, 98
Pedersøn, Mogens: 6, 60, 101
Pontoppidan, Erik: 98, 107, 111
Prudentius Clemens, Aurelius: 12
Prætorius, Michael: 49
Rald, N. J.: 25
Richter, Christian Friedrich: 29, 36
Ring, Oluf: 27
Romanos: 4, 74, 110
Rung, Henrik: 112
Schack, Egede: 68, 77
Schein, Johann Hermann: 49, 66
Schrader, Johann Herrmann: 19, 96
Schulz, J. A. P.: 88
Schütz, Heinrich: 49, 66, 100, 101
Selnecker, Nicolai: XIII
Sergios: 4
Skydsgaard, Kristen Ejner: 24
Smith, William: 53
Synesius (fra Kyrene): 4
Tallis, Thomas: 67
Thomas Aquinas: 12
Thomas af Celano: 12
Thomissøn, Hans: 6, 7, 46, 52, 60, 64, 65, 85, 86, 88, 104, 105
Venantius Fortunatus: 12
Verdi, Giuseppe: 100
Weyse, C. E. F.: 46
Wiberg, Johannes: A, 46
Videbæk, Jakob: 68
Vilstrup, Harald: 90
Winterfeld, Carl von: 38, 100
Wipo: 12
Wöldike, Mogens: 23, 69
Ægidius (Gjødesen), Bertel Christian: 98

Komponister: 49, 59, 66, 67, 84, 100, 101

Liturgi:

Almindelig: 6, 7, 14, 15, 16, 24, 57, 63, 67, 74, 87, 89, 95, 103,
107, 110
Speciel: Kyrie, Gloria, Litani, Nadverritual o. l.: 5, 46, 60,
62, 72, 95, II, III, IV, V, XI

Musikalsk aspekt: c, A, 18, 35, 46, 53, 60, 62, 74, 110, II, III, IV, V, VII, IX, XI, XVII

Gregoriansk sang: A, 18, 46, 47, 60, II, IV, VII, X

Psalmer: 47, 110, VII, XV

Salmer:

Almindelig: a, C, 7, 16, 22, 25, 34, 72, 88, 98, 107, 111, 113

Salmetekster: 4, 8, 12, 13, 17, 19, 29, 36, 37, 45, 52, 64, 71, 74, 75, 76, 81, 85, 87, 91, 96, 99, 105, 106, 110, 113, I, II, VI, VIII, X, XIII, XIV

Salmebøger, salmesamlinger, messeordninger: 7, 19, 22, 46, 60, 67, 88, 89, 95, 98, 107, 111

Salmemelodier: a, B, C, 19, 30, 31, 34, 38, 52, 54, 60, 65, 70, 80, 86, 88, 97, 103, 104, 108, 110, 111, 112, I, II, X, XIII, XIV

Koralbøger, melodisamlinger: 46, 59, 70, 80, 86, 97, 104, 108, 111, 112

Salmedigtere: 4, 7, 8, 12, 13, 19, 22, 29, 36, 45, 52, 58, 71, 81, 87, 88, 90, 98, 105, 113

Salmemelodi-komponister: 19, 58, 59, 80, 88, 112

Kor: 3, 11, 83

Kormusik: E, 6, 35, 53, 67, 101, I, VI, VIII, X, XII, XIII, XV, XVII

Orgel: E, 3

Orgelmusik: E, 3, 23, 50, 51

Musikværker, diverse: 26, 49, 59, 66, 67, 79, 100, 101, XVI

Opførelsespraksis: E, 11, 32, 50, 79, 111

Diverse: D, 43, 56, 83, 88

Religiøse retninger: 19, 29, 36, 58, 80, 98

Anmeldelse, kritik af publikationer: 8, 13, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 81, 89, 98, 99, 108

Fortegnelser: 9, 40, 41, 42, 70, 92, 114

Fotografier og andre billeder: B, D, 39, 49, 54, 55, 67, 84

Samfundet Dansk Kirkesang:

Almindelig: b, d, f, g, h, D, 10, 33, 39, 40, 41, 42, 77, 103

Årsberetning (»Siden sidst«): 1, 21, 28, 44, 61, 68, 69, 73, 78, 82, 93, 102, 109